

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

PÔSOBNIE NEZISKOVEJ ORGANIZÁCIE
VO VYLÚČENEJ KOMUNITE
Diplomová práca

Študijný program: Etnológia a kultúrna antropológia
Študijný odbor: 3.1.3 Etnológia
Školiace pracovisko: Katedra etnológie a kultúrnej antropológie
Školiteľ: PhDr. Zita Škovierová, CSc.

Bratislava 2011

Bc. Michaela Bálintová

Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Michaela Bálintová
Študijný program: etnológia a kultúrna antropológia (Jednoodborové štúdium, magisterský II. st., denná forma)
Študijný odbor: 3.1.3. etnológia
Typ záverečnej práce: diplomová
Jazyk záverečnej práce: slovenský

Názov : Pôsobenie neziskovej organizácie vo vylúčenej komunite

Cieľ : Cieľom práce je na príklade komunity z Ladislavovho dvora v Leviciach prezentovať procesy a dôsledky sociálneho vylúčenia, zhodnotiť doterajšiu prácu občianskeho združenia Miesto v dome a spolupracujúcich subjektov v tejto komunite, identifikovať prípadné problémy v práci s komunitou a hľadať ďalšie možnosti ich riešenia. Pozornosť bude venovaná i postojom verejnosti ku skúmanej komunite a k práci neziskových organizácií.

Vedúci : PhDr. Zita Škovierová, CSc.

Katedra : FiF.KEKA - Katedra etnológie a kultúrnej antropológie

Vedúci katedry : prof. PhDr. Marta Botíková, CSc.

Spôsob sprístupnenia elektronickej verzie práce:
bez obmedzenia

Dátum zadania: 14.11.2010

Dátum schválenia: 13.04.2011

prof. PhDr. Marta Botíková, CSc.
vedúci katedry

študent

vedúci práce

Dátum potvrdenia finálnej verzie práce, súhlas s jej odovzdaním (vrátane spôsobu sprístupnenia)

vedúci práce

Čestné prehlásenie:

Čestne prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne pod vedením školiteľky diplomovej práce PhDr. Zity Škovierovej, CSc. s použitím uvedenej literatúry.

V Bratislave dňa 4. 7. 2011

.....

Pod'akovanie

Ďakujem svojej školiteľke PhDr. Zite Škovierovej za odborné vedenie pri písaní diplomovej práce a svojim respondentom za to, že boli ochotní poskytnúť mi informácie a podeliť sa o svoj názor. Tiež ďakujem rodine a priateľom za podporu.

ABSTRAKT

BÁLINTOVÁ, Michaela: Pôsobenie neziskovej organizácie v o vylúčenej komunite. Diplomová práca. Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie. Školiteľka: PhDr. Zita Škovierová, CSc. Bratislava 2011.

Predseda komisie pre obhajoby:.....

Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister etnológie a kultúrnej antropológie.

Bratislava, 2011, počet strán: 62.

Autorka sa zaoberá lokalitou Ladislavov dvor v blízkosti mesta Levice. Od roku 2001 do tejto lokality boli sťahovaní neplatiči a vznikla tak rómska komunita. Zameriava sa tiež na pôsobenie mimovládnej neziskovej organizácie v tejto komunite. V práci autorka vychádza z konceptu sociálneho vylúčenia. Tento koncept upriamuje pozornosť na to, že jednotlivci a komunity sú vylučovaní vo viacerých dimenziách, zatiaľ čo koncept sa chudoby zameriava skôr na nedostatok materiálových zdrojov. Cieľom práce je na konkrétnom príklade poukázať na procesy a dôsledky sociálneho vylúčenia a možnosti riešenia tohto problému z pohľadu neziskových organizácií. Výsledky práce môžu byť využité pri plánovaní ďalších aktivít neziskovej organizácie v tejto rómskej komunite.

Kľúčové slová: sociálne vylúčenie, rómske komunity, mimovládne neziskové organizácie.

ABSTRACT

BÁLINTOVÁ, Michaela: Non-profit organization working with excluded community. (Master thesis). Comenius University in Bratislava, Faculty of Philosophy – Department of Ethnology and Cultural Anthropology. Supervisor: PhDr. Zita Škovierová, CSc.

Chairman of the Committee:.....

Degree of Qualification: Master of Ethnology and Cultural Anthropology.

Bratislava, 2011, 62 pages.

The author deals with the locality “Ladislavov dvor” that is in the vicinity of the town Levice. Since 2001, non-payers have been moved here, and thus the Roma community was established. The thesis also focuses on the non-governmental non-profit organization operating within this community. The author's premises are based on the concept of social exclusion. This concept draws one's attention to the fact that individuals and whole communities are excluded from the society on more levels, whereas the concept of poverty focuses more on lack of material resources. The goal of the thesis is to point at the social exclusion processes, their consequences, using a concrete example, and to suggest possible solutions of this problem from point of view of non-profit organizations. The conclusion and the results can be used in planning other activities of the non-profit organization in this Roma community.

Keywords: social exclusion, Roma communities, non-governmental non-profit organizations.

Obsah

Úvod.....	8
1 Metodológia.....	10
1.1 Ciele práce.....	10
1.2 Výskumné otázky a predpoklady	10
1.3 Metódy a techniky výskumu	11
1.4 Popis vzorky respondentov	12
1.5 Obmedzenia výskumu	13
1.6 Etika výskumu.....	13
2 Teoretické východiská.....	15
2.1 Komunita.....	15
2.2 Geto	16
2.3 Sociálne vylúčenie (exklúzia)	17
2.4 Vplyv prostredia na deti	20
2.5 Vylúčené rómske komunity	21
2.6 Sociálna inklúzia (začleňovanie).....	22
2.7 Neziskové organizácie a tretí sektor	24
2.8 Tretí sektor a rómska problematika.....	25
2.9 Dobrovoľníctvo	26
2.10 Princípy riešenia rómskej problematiky pre mimovládne organizácie	27
3 Materiálová časť	29
3.1 Lokalita Ladislavov dvor	29
3.1.1 Popis prostredia.....	29
3.1.2 Dimenzie sociálneho vylúčenia	30
3.1.3 Informácie o komunite v médiách	36
3.1.4 Obraz komunity na verejnosti.....	37
3.2 Nezisková organizácia	39
3.2.1 Doterajšie projekty OZ Miesto v dome	40
3.2.2 Zapájanie sa dobrovoľníkov	44
3.2.3 Názory členov komunity na pôsobenie inštitúcií, organizácií a jednotlivcov v lokalite	45
3.2.4 Názory verejnosti na pôsobenie organizácií na Ladislavovom dvore	48
4 Návrhy	50

Záver	54
Použitá literatúra	58

Úvod

V práci sa venujem pôsobeniu mimovládnej neziskovej organizácie v sociálne vylúčenej rómskej komunite na príklade lokality Ladislavov dvor v Leviciach. V tejto lokalite pôsobí občianske združenie Miesto v dome. Práca sa dotýka problematiky chudoby a sociálneho vylúčenia, konkrétne chudoby Rómov a tiež problematiky mimovládnych organizácií a dobrovoľníctva.

Na Slovensku sa chudoba dotýka veľkej časti rómskeho etnika, zviditeľňovaná je najmä prostredníctvom problému segregovaných rómskych osád a mestských get. V posledných rokoch sa chápanie chudoby mení. V tejto oblasti sa presadzuje pojem sociálne vylúčenie, ktorý zahŕňa procesy i dôsledky, chápe sa skôr ako zlyhanie spoločnosti než jednotlivca. Nezastupiteľnú úlohu pri integrácii sociálne vylúčených skupín obyvateľstva majú aj mimovládne neziskové organizácie.

Diplomová práca sa dotýka obdobia posledných desiatich rokov. Pred desiatimi rokmi (r. 2001) boli na Ladislavov dvor nasťahovaní neplatiči z mesta Levice a vytvorila sa tak vnútorne diferencovaná komunita. V roku 2004 vznikla mimovládna nezisková organizácia, ktorou sa zaoberám. Popri práci s bezdomovcami sa postupne začala venovať aj problémom tejto lokality. Cieľom práce je na príklade komunity z Ladislavovho dvora poukázať na procesy a dôsledky sociálneho vylúčenia. Snažila som sa zhodnotiť doterajšiu prácu občianskeho združenia Miesto v dome v tejto komunite, identifikovať prípadné problémy v práci s komunitou a hľadať možnosti ich riešenia. Tiež ma zaujíma aký má verejnosť, teda ostatní obyvatelia mesta Levice postoj k tejto problematike. Odporúčania a návrhy, ktoré v práci uvádzam by prípadne mohli byť v budúcnosti aplikované v ďalšej práci s touto komunitou.

Diplomová práca pozostáva z metodologickej, teoretickej a materiálovej časti. Časť Metodológia obsahuje ciele práce, výskumné otázky, podotázky a predpoklady, popisujem v nej použité metódy a techniky výskumu, tiež popisujem vzorku respondentov a uvádzam obmedzenia a etiku výskumu. V časti Teoretické východiská uvádzam koncepty a definujem pojmy, ktoré v práci používam. Sú to najmä pojmy komunita, geto, sociálne vylúčenie, rómske komunity, sociálna inklúzia, mimovládne neziskové organizácie, tretí sektor a dobrovoľníctvo. Tiež tu na základe štúdia literatúry uvádzam niekoľko princípov, ktoré by neziskové organizácie mali uplatňovať pri práci s vylúčenými rómskymi komunitami. Materiálová časť je rozdelená na podkapitolu o Ladislavovom dvore

a podkapitolu o neziskovej organizácii Miesto v dome. V prvej z nich popisujem lokalitu z hľadiska dimenzií sociálneho vylúčenia tak, ako sú vnímané obyvateľmi, uvádzam niektoré informácie o komunite z médií a snažila som sa tiež popísať, ako vnímajú komunitu obyvatelia Levíc. V druhej podkapitole uvádzam informácie o pôsobení neziskovej organizácie Miesto v dome a tiež o názoroch verejnosti a obyvateľov Ladislavovho dvora na toto pôsobenie. V poslednej časti navrhujem niekoľko aktivít aj odporúčaní pre ďalšiu činnosť organizácie.

1 Metodológia

1.1 Ciele práce

Cieľom práce je na príklade komunity z Ladislavovho poukázať na procesy a dôsledky sociálneho vylúčenia, zhodnotiť doterajšiu prácu občianskeho združenia Miesto v dome a spolupracujúcich subjektov v tejto komunite, identifikovať prípadné problémy v práci s komunitou a hľadať možnosti ich riešenia, prípadne navrhnúť ďalšie postupy. Pozornosť bude venovaná aj postojom verejnosti ku skúmanej komunite a k práci neziskových organizácií.

1.2 Výskumné otázky a predpoklady

Výskumné otázky

Aké dôsledky vylúčenia môžeme pozorovať na Ladislavovom dvore?

Aký je prínos neziskových organizácií v oblasti sociálnej inklúzie a čo ich prácu v komunite obmedzuje?

Podotázky

Ako vnímajú a hodnotia členovia komunity svoje vylúčenie zo spoločnosti?

Aký je postoj verejnosti ku skúmanej komunite?

Aký je postoj verejnosti k práci organizácie s danou komunitou?

Predpoklady

V diplomovej práci vychádzam z nasledujúcich predpokladov:

- predpokladám, že skúmaná komunita je sociálne vylúčenou komunitou a môžeme v nej nájsť negatívne dôsledky sociálneho vylúčenia, ako sú napríklad nezamestnanosť, chudoba či sociálnopatologické javy,
- predpokladám, že práca neziskových organizácií prináša pozitívne výsledky, ale existujú tu isté limity alebo problémy,
- predpokladám, že členovia skúmanej komunity si svoje sociálne vylúčenie uvedomujú a vnímajú ho negatívne, vnímanie vylúčenia je posilnené hlavne geografickou segregáciou,

- predpokladám, že verejnosť má voči skúmanej lokalite negatívny postoj, prechováva voči nej obavy až strach,
- predpokladám, že verejnosť ak má informácie o činnosti organizácie, tak ju vníma ako užitočnú a potrebnú, no málo efektívnu.

1.3 Metódy a techniky výskumu

Vo svojej práci som použila metódu zúčastneného pozorovania a pološtrukturovaných rozhovorov. Výskum bol rozčlenený na tri časti: výskum v lokalite Ladislavov dvor, výskum v organizácii Miesto v dome a poslednú časť tvorili rozhovory s obyvateľmi mesta Levice.

Lokalitu som navštevovala väčšinou ako dobrovoľníčka neziskovej organizácie v rámci aktivít pre deti, výskum som často spájala s týmito návštevami, zriedkavejšie som majer navštevovala výlučne za účelom výskumu. Na Ladislavov dvor som chodila priebežne raz za týždeň viac než jeden rok, približne od marca 2010. Pri výskume som sa zameriavala na dospelých aj na deti, pretože hlavne detí sa v súčasnosti realizované projekty týkajú. Deti som pozorovala priamo v lokalite, ale aj mimo nej, najmä pri organizovaných aktivitách. V ideálnom prípade to bolo raz za týždeň pri doučovaní u jednej z rodín z Ladislavovho dvora, kam sme chodili aj s ďalšími dobrovoľníkmi. Každý týždeň na doučovanie prišlo približne osem až dvanásť detí. Hodina a pol bola okrem učenia vyplnená aj kreslením, či inými tvorivými aktivitami, ak bolo pekné počasie, trávili sme čas aj vonku. Iné aktivity prebiehali raz mesačne, väčšinou len pre časť detí (dvanásť až pätnásť), najčastejšie sa realizovali mimo lokality.

S dospelými obyvateľmi lokality som robila pološtrukturované rozhovory v rámci osobitných návštev, niekedy som ich navštevovala aj v súvislosti s aktivitami s deťmi. Rozhovory som robila v domácnostiach informátorov, niekedy sa zapojili aj ďalší členovia domácnosti či ich známi, kvôli rušnému prostrediu ich však nebolo možné nahrávať všetky.

V organizácii som sa zapájala ako dobrovoľníčka rovnako dlho ako som navštevovala lokalitu, čiže viac než jeden rok. Zúčastňovala som sa hlavne aktivít zameraných na deti z Ladislavovho dvora, ale príležitostne aj iných činností, napríklad ako pomocníčka pri vydávaní jedla pre bezdomovcov a „núdznych.“ Od februára 2011 som sa v rámci projektu zameraného na prácu s dobrovoľníkmi zúčastňovala raz mesačne stretnutí

s inými dobrovoľníkmi. V rámci dobrovoľníckej práce som pozorovala činnosť organizácie, v máji a júni 2011 som robila aj rozhovory s riaditeľkou, zamestnancom aj dobrovoľníkmi. Tieto rozhovory boli nahrávané okrem jedného.

Výskum medzi obyvateľmi mesta prebiehal od februára do júna 2011. Rozhovory boli väčšinou kratšie ako rozhovory s členmi komunity, nahrávaná na diktafón bola zhruba tretina z nich. V niektorých prípadoch boli robené s dvomi respondentmi naraz, v jednom prípade aj s tromi.

1.4 Popis vzorky respondentov

Respondentov som rozdelila do troch skupín. Prvou sú **obyvatelia Ladislavovho dvora**, ktorí sem boli nasťahovaní po roku 2001. Rozhovory som robila s tými, ktorí aktívne spolupracujú s občianskym združením pri súčasných aktivitách, tými, ktorí spolupracovali v minulosti, aj s tými, ktorí sa do aktivít nezapájali. Informátormi boli dvaja muži a štyri ženy vo veku od 29 do 58 rokov so základným vzdelaním. Aktivít sa zúčastňovala väčšina detí vo veku 6 až 14 rokov, týkali sa teda takmer všetkých rodín na Ladislavovom dvore. Spolu sa pravidelne alebo nepravidelne zapájalo do aktivít asi štyridsať detí v tomto veku. Všetci informátori z tejto lokality boli buď dlhodobo nezamestnaní, alebo nikdy nepracovali.

Druhou skupinou respondentov boli **pracovníci a spolupracovníci organizácie**, čiže zamestnanci, dobrovoľníci, alebo členovia spolupracujúcich organizácií. Rozhovory som robila s riaditeľkou a zamestnancom organizácie a dvomi dobrovoľníkmi. Spolu to boli dvaja muži a dve ženy vo veku 21 až 45 rokov so stredoškolským vzdelaním, jedna dobrovoľníčka bola študentkou vysokej školy.

Tretiu skupinu tvorili obyvatelia mesta Levice – **verejnosť**. Robila som rozhovory so štrnástimi informátormi. Z toho bolo osem žien vo veku 19 až 49 rokov a šesť mužov vo veku 17 až 52 rokov. Medzi nimi bol študent strednej školy, študenti vysokých škôl, respondenti s učňovským vzdelaním a absolventi stredných aj vysokých škôl, pracujúci aj nezamestnaní ľudia.

Výpovede informátorov, ktoré v práci uvádzam sú písané kurzívou. Tie ktoré boli nahrávané a prepísané sú označené úvodzovkami, informácie z rozhovorov, z ktorých som si robila len poznámky nie sú v úvodzovkách.

1.5 Obmedzenia výskumu

Vzhľadom na to, že ide o vylúčenú lokalitu s prevažne rómskym obyvateľstvom, ktorá je verejnosťou považovaná za nebezpečnú, nebolo mi odporúčané, aby som ju navštevovala sama bez sprievodu. Pozorovanie prebiehalo najmä v rámci iných aktivít, takže tu podmienka sprievodu bola splnená, ale pri týchto aktivitách nebolo možné robiť rozhovory s dospelými. Preto som urobila aj niekoľko ďalších návštev výlučne za účelom rozhovorov, ktoré boli väčšinou vopred dohodnuté. Niektoré rozhovory boli rušené hlasnou hudbou z rádia alebo televízorom, kvôli čomu som ich nenahrávala, alebo ich rušili malé deti informátorov či návštevy susedov.

Medzi mnou a respondentmi z lokality boli značné rozdiely, počnúc etnickou príslušnosťou, socio-ekonomickým statusom až po vzdelanie. Najvýraznejšie sa tieto bariéry, ale možno aj iné vnímanie reality prejavovali v rozhovoroch s deťmi. Oni sú Rómovia, ja som „gadžo“, oni sú chudobní, ja nie som, oni sú deti, ja som dospelá, atď. Hoci som sa s mnohými deťmi stretávala pravidelne niekoľko mesiacov, niekedy bolo ťažšie získať si dôveru. Stávalo sa, že deti na otázky neodpovedali, alebo „popustili uzdu“ fantázii, zveličovali. Ak nehovorili pravdu, veľmi často sa samé prezradili. Niektoré sa hanbili, niektoré boli naopak veľmi úprimné a bezprostredné.

Nedôvera a ostych sa prejavovala aj u dospelých respondentov. Rozhovory som sa snažila dohodnúť si prostredníctvom prvého z nich, ale ten kvôli práci trávi veľa času mimo lokality, takže často nemal čas, aby mi robil sprievod. Viacerí tiež odmietli poskytnúť rozhovor.

Pri rozhovoroch s obyvateľmi mesta bola častým problémom ich slabá informovanosť o problematike. Väčšina z nich Ladislavov dvor nenavštívila, informácie o ňom mali len sprostredkované, podobne aj informácie o pôsobení organizácií a združení. Preto sa k mnohým otázkam nevedeli vyjadriť, hovorili potom skôr všeobecne o rómskych komunitách a práci s nimi.

1.6 Etika výskumu

Informátorov som pri rozhovoroch vopred oboznámila s účelom výskumu a so svojimi právami a tiež som ich ubezpečila, že poskytnuté informácie nebudú zneužit. Vopred som sa ich opýtala, či rozhovory môžem nahrávať, v prípade, že nesúhlasili som si

robila poznámky. Zachovávam anonymitu informátorov, uvádzam pohlavie a vek informátorov, v niektorých prípadoch len orientačný.

2 Teoretické východiská

2.1 Komunita

Obyvateľov Ladislavovho dvora v tejto práci označujem ako komunitu. Komunita je široko používaný pojem s viacerými významami, často býva používaný bez toho, aby bol jasne zadefinovaný. Vyberám tu niektoré z mnohých definícií a prístupov k tomuto pojmu.

Podľa Sociologického slovníka je „komunita (lat. *communitas* = spoločenstvo) sociálny útvar, ktorého príslušníci sú spojení určitou spriaznenosťou. Pojem je používaný v mnohých významoch. V zmysle **tradičnej komunity** ide o útvar prepojený príbuzenskými väzbami, s priestorovými hranicami, ekonomicky sebestačný, nadaný autoritou voči vlastným i cudzím a poskytujúci ideovú oporu (...). Dnes je pojem komunita tiež označením spriaznených často interagujúcich jedincov zdieľajúcich určitú identitu bez ohľadu na miesto ich pobytu (vedecká komunita). Pojem komunita označuje niekedy aj skupiny spoločne žijúcich osôb, ktorých cieľom je alternatívny život v modernej konzumnej spoločnosti“ (Jandourek 2001: 127).

P. Hartl rozlišuje niekoľko typov komunit: sídelné, morálne, terapeutické a výcvikové, z nich nás zaujímajú prvé dve. V **sídelnej (ekologickej) komunite** členov spája to, že spoločne bývajú v sociálne vymedzenom fyzickom priestore. V **morálnej (psychickej) komunite** sú vzťahy založené na duchovných väzbách, akými sú pôvod, viera alebo hodnoty. Členstvo môže byť latentné alebo aktívne. Pri latentnom členstve je spoločná činnosť len potenciálna, pri aktívnom sa členovia pravidelne stretávajú a ich vzájomné väzby sú tesné. Takým typom sú napríklad výrobné podniky alebo organizácie, ktoré poskytujú služby (Hartl 1997).

V tejto práci používam výraz komunita najmä na označenie ľudí, žijúcich vo vymedzenom geografickom priestore. „Ľudí v takejto komunite spája hlavne rovnaké bydlisko, niekedy aj práca“ (Miková – Bianchi 2000: 194).

Komunita býva často charakterizovaná pozitívnymi vlastnosťami. Podľa Scott Pecka je „predpokladom budovania komunity dobrá vzájomná komunikácia, (...) je presvedčený, že takmer každá skupina ľudí sa môže sformovať v pravú komunitu, ak ľudia vedia, čo robia a kam smerujú“ (Scott Peck 1995, citované podľa Hartl 1997: 29 - 30). Ako píše Z. Bauman tento pojem „vyvoláva dobrý pocit: nech už slovo komunita znamená čokoľvek, je dobré 'mať komunitu', 'patriť do komunity“ (Bauman 2006: 7). Je vnímaná

ako miesto, kde nájdeme bezprostredné porozumenie, bezpečie, lojalitu, pochopenie a pomoc. Je to podľa neho ale „svet, ktorý nám na nešťastie nie je dostupný, ktorý by sme si však veľmi želali obývať a ktorý, ako dúfame budeme raz vlastniť. (...) Za privilegium 'byť v komunite' musíme zaplatiť určitú cenu (...). Vytvorenie komunity, ak sa také niečo stane, bude čoskoro znamenať stratu slobody“ (Bauman 2006: 8 – 9). Podľa neho v súčasnosti túžbu po bezpečnom domove nemôže naplniť spoločnosť, kedysi reprezentovaná štátom. Štát vybavený donucovacím prostriedkami sa stratil z dohľadu a ak chceme bezpečnú existenciu, „obrana miesta“ musí byť záležitosťou komunity. Tu sa Bauman prostredníctvom komunity, resp. neexistencie komunity a hľadania bezpečia dostáva k pojmu **geto**.

„Komunita znamená izoláciu, separáciu, ochranné múry a strážené brány (...) znamená rovnakosť, zatiaľ čo rovnakosť znamená neprítomnosť iného“ (Bauman 2006: 88 – 89). V rámci túžby po bezpečnej komunite sa vytvára **dobrovoľné geto**, ktoré však nie je skutočným getom. Jeho cieľom je zamedziť vstup tým, ktorí do nich nepatria, ale pritom jeho obyvatelia môžu odísť, kedy chcú. „Skutočné getá sú miesta, z ktorých ľudia, čo do nich patria, nemôžu len tak odísť(...) znamenajú popretie slobody“ (Bauman 2006: 90).

2.2 Geto

Ladislavov dvor býva hovorovo majoritou, ale aj lokálnymi médiami označovaný ako geto. Rovnako aj iné rómske osídlenia bývajú prirovnávané ku getám. „Izolované a segregované územia miest i dedín obývané rómskymi komunitami v mnohom pripomínajú život v sociálnej izolácii priestoru, v getovej existencii, bez možnosti úniku vlastnými silami, ale ani pomocou sociálnych sietí, keďže tie sú neefektívne“ (Džambazovič 2007b: 49 – 50).

Getá sú príkladom extrémnej formy segregácie. Bauman opisuje geto ako väzenie bez múrov, ktoré znamená „pripútanie nežiaducich osôb k miestu, odňatia slobody a imobilizácie (...). Život v gete nepodporuje vznik komunity. Spoločná stigma a verejné poníženie nerobí z nich trpiacich bratov, ale živí vzájomný výsmech, pohrdanie a nenávisť“ (Bauman 2006: 92 – 93).

Jednou z charakteristík geta je aj rasová, resp. etnická homogenita, zatiaľ čo okolitá spoločnosť je heterogénna. Podľa J. Kellera nemôžeme všetky prípady rasovej alebo etnickej segregácie považovať za geto v pravom zmysle slova (Keller 2010). L. Wacquant (2004 citované podľa Keller 2010: 103) „trvá na tom, že Spojené štáty sú jedinou

z ekonomicky vyspelých zemí, v ktorej getá existujú“. Poukazuje hlavne na rozdiely medzi americkými getami a predmestiami európskych veľkomiest, ktoré spočívajú v počte obyvateľov (v getách žije niekoľkonásobne viac obyvateľov ako na predmestiach), miere izolácie a etnickej/rasovej homogenite/heterogenite, dôvodoch života v nich, úrovňou chudoby aj kriminality, atď.

Na druhej strane M. Vašečka ukazuje, že všetky charakteristiky geta, definované Wilsonom¹ možno nájsť aj v prípade Starej Tehelne v Prešove (Vašečka 2006). V tom istom zborníku D.Z. Scheffel píše, že „majoritná spoločnosť izoluje rómsku menšinu v rôznorodých segregačných zariadeniach, ktoré pripomínajú klasické getá a ich úlohou je chrániť radových obyvateľov pred symbolickým a fyzickým znečistením. Stará Tehelňa, spolu s desiatkami a stovkami vidieckych osád, sídlisk a mestských štvrtí, tvorí také klasické geto“ (Scheffel 2006: 79). Zborník Stará tehelňa z roku 2006 (editor A. Mušinka) sa snaží poukázať na šírku a zložitosť problematiky mestských get. Obsahuje dvadsať príspevkov, ktoré sa zaoberajú touto problematikou. Editor v úvode konštatuje, že tejto problematike sa na Slovensku venuje malá pozornosť, v diskusiách o „rómskej otázke“ dominujú komunity z rurálneho prostredia.

2.3 Sociálne vylúčenie (exklúzia)

50. a 60. roky 20. storočia boli pre západoeurópske krajiny obdobím zvyšovania blahobytu a životnej úrovne obyvateľov. Zdalo sa, že sa podarilo vyriešiť problém chudoby (Džambazovič 2007a). Časti obyvateľstva sa však tento všeobecný ekonomický vzostup nedotkol. Títo ľudia boli vnímaní ako prežitok starých časov v dobe modernizácie, vzbudzovali súcit, ale nie obavy. Práve túto časť obyvateľstva označoval v polovici 60. rokov nový termín sociálne vylúčenie. Vedci k sociálne vylúčeným zaradovali fyzicky a mentálne handicapovaných jedincov a tiež sociálne neadaptovaných ľudí (marginálni a asociálni ľudia a príslušníci menšín) (Keller 2010).

Do centra akademického diskurzu v západoeurópskej sociálnej politike sa tento koncept dostal v 80. rokoch a v procese preberania agendy sociálnej politiky Európskej únie sa táto koncepcia dostáva aj k nám (Džambazovič 2007a).

¹ Wilson uvádza nasledovné charakteristiky: obývanie oblasti izolovanej od ostatných tried, dlhotrvajúca nezamestnanosť, koncentrácia domácností slobodných matiek, nedostatok schopností pre uplatnenie sa na trhu práce, dlhotrvajúca chudoba a závislosť na sociálnej podpore a tendencia ku kriminalite (Wilson 1996 citované podľa Vašečka 2006).

Ako ďalej uvádza, rozlišujeme dve tradície vymedzenia sociálnej exklúzie. Francúzska tradícia „hovorí skôr o vzťahu k spoločenskej integrácii a participácii, pojednáva o narušení sociálnych pút medzi spoločnosťou a jednotlivcom a príčiny vylúčenia sa vnímajú v zlyhaní inštitucionálnej snahy o integráciu, inklúziu jednotlivca. Podľa anglosaskej tradície je vylúčenie vnímané ako synonymum chudoby či deprivácie, je spájané s nedostatkom finančných zdrojov. Vylúčenie môžu spôsobovať vlastnosti či orientácia jednotlivca a vylúčenie znamená izoláciu a nedostatok participácie na bežnom živote spoločnosti“ (Džambazovič 2007: 154).

Koncept sociálnej exklúzie je úzko spojený s konceptom chudoby, je však oveľa širší a dynamickejší. „Chudoba predstavuje vylúčenie z prístupu k tovarom a službám a je spojená s nedostatkom, alebo nerovnováhou materiálnych zdrojov (materiálna istota/bezpečnosť). Sociálne vylúčenie neznamena len neschopnosť byť časťou konzumnej spoločnosti, ale aj nedostatočnosť, nerovnosť a v konečnom dôsledku úplnú absenciu participácie na sociálnom, ekonomickom, politickom a kultúrnom živote. Je možné byť chudobný a nebyť sociálne vylúčeným a tento vzťah platí aj opačne“ (Radičová 2001: 235).

Oproti chudobe, ktorá je vnímaná skôr ako zlyhanie jednotlivca je sociálne vylúčenie prezentované najmä ako zlyhanie štrukturálnych, kultúrnych a morálnych väzieb individua so spoločnosťou. Vedie k vytváraniu marginalizovaných, rizikových skupín obyvateľstva, jedinci sú vylučovaní v ekonomickej, sociálnej, priestorovej či v kultúrnej oblasti (Džambazovič 2007a).

V odbornej literatúre sa vymedzuje viacero dimenzií sociálneho vylúčenia. R. Džambazovič a M. Jurásková vychádzajúc z literatúry a výskumu Rómov na Slovensku si stanovili nasledujúce:

Ekonomická dimenzia – znamená vylúčenie zo životného štandardu a životných šancí, ktoré majú ostatní členovia spoločnosti. Súvisí najmä s postavením jednotlivcov na trhu práce, úrovňou spotreby a veľkosťou príjmu, majetkom či štandardom bývania. (Džambazovič 2007a).

Kultúrna dimenzia – jednotlivcovi alebo skupine je odopreté právo participovať na kultúre a vzdelanosti skupiny. Súvisí s prístupom k vzdelaniu a úrovňou dosiahnutého vzdelania (Džambazovič 2007a).

Symbolická dimenzia – „sociálna a kultúrna identita sú do značnej miery identitami symbolickými. Členstvo v skupine je symbolicky potvrdzované či odmietané a skupina je symbolicky konštruovaná a pomocou symbolov aj potvrdzovaná. Symbolická

exklúzia je spojená so stigmatizáciou jedincov i sociálnych skupín vnímaných ako odlišné, deviantné či cudzie. Identifikovať ju možno napríklad na základe miery sociálnej dištancie, existencie predsudkov či stereotypov“ (Džambazovič 2007a: 164).

Priestorová dimenzia – priestorové vylúčenie je sprievodným javom sociálneho vylúčenia a chudoby. Súvisí s koncentráciou vylúčených jednotlivcov a skupín v určitých priestoroch alebo ich vylúčením z určitých priestorov. Priestorová charakteristika je na Slovensku jedným z typických znakov takzvanej rómskej chudoby. Rómov sa priestorová marginalizácia dotýka viacnásobne. Žijú v marginalizovaných „chudobných“ regiónoch v segregovaných sídlach (najčastejšie v rurálnom prostredí v osadách alebo na okrajoch obcí) (Džambazovič 2007c).

K nim sa pridáva **vylúčenie z prístupu k sociálnym službám, zdravotnej starostlivosti, zo sietí sociálneho zabezpečenia a politická dimenzia**, ktorá súvisí s odopretím občianskych, politických, ale aj základných ľudských práv (Džambazovič 2007a).

J. Percy-Smith (2000) uvádza nasledujúce dimenzie a ich identifikátory:

<i>Dimenzia</i>	<i>Identifikátory</i>
Ekonomická	Dlhodobá nezamestnanosť Príležitostná práca a neisté zamestnanie Domácnosť bez zamestnaného člena Príjmová chudoba
Sociálna	Rozpad tradičných domácností Nechcené tehotenstvá mladistvých Bezdomovectvo Kriminalita Delikvencia mládeže
Politická	Nedostatok moci a vplyvu Nedostatok politických práv Nízky podiel registrácie voličov Nízka volebná účasť Nízka miera komunitných aktivít Sociálne nepokoje
Susedská/komunitná	Zhoršovanie sa stavu životného prostredia Úpadok bytového fondu

	Nízka úroveň miestnych služieb Kolaps podporných sietí
Individuálna	Duševné a fyzické poškodenie zdravia Nedostatočné vzdelanie/nízka kvalifikácia Strata sebavedomia/sebadôvery
Priestorová	Koncentrácia/marginalizácia ohrozených skupín
Skupinová	Koncentrácia vyššie uvedených charakteristík v jednotlivých skupinách: seniorov, zdravotne postihnutých, etnických menšín

2.4 Vplyv prostredia na deti

Veľmi výraznou a početnou časťou komunity, ktorej sa v práci venujem sú deti. Sú zároveň jednou z cieľových skupín organizácie. Vyrastajú v prostredí, ktoré je charakterizované ako chudobné a sociálne vylúčené, čo môže mať negatívny vplyv na ich rozvoj. „Lokalita bydliska v mnohom ovplyvňuje situáciu jednotlivca a jeho rodiny/domácnosti. Vplýva na ňu napríklad prostredníctvom existujúcej kvality vzdelania, trhu práce, verejných služieb, bývania, možnosti využitia voľného času, vystavenia sa nebezpečenstvu zločinu až po charakter rovesníckej skupiny (...) príslušníci rómskeho etnika sú v dôsledku kumulácií mnohých znevýhodnení z hľadiska chudoby a sociálneho vylúčenia jednou z najrizikovejších sociálnych kategórií na Slovensku“ (Džambazovič 2007a: 131).

Mnohí autori, slovenskí aj zahraniční sa zaoberali vplyvmi chudoby na rôzne oblasti v živote detí. Môže mať napríklad vážne **dopady na zdravie detí**. Zahraničné štúdie napríklad ukázali zvýšené riziko predčasného pôrodu a pôrodu mŕtveho dieťaťa, častejšiu hospitalizáciu chudobných detí a ich početnejšie skúsenosti s úrazmi. Aj na Slovensku výskumy o rómskej menšine hodnotia zdravotný stav rómskej populácie ako horší a ako príčina horšej úrovne sa označuje zlá sociálno-ekonomická situácia a s ňou súvisiace nevyhovujúce bytové a infraštruktúrne podmienky v mieste bydliska.

V zahraničí sa v 90. rokoch realizovali výskumy zamerané na **dôsledky chudoby na psychosociálny rozvoj detí a ich školskú úspešnosť**. Tu sa ukázalo, že najmä dlhodobá až trvalá chudoba v ranom detstve má vplyv na kognitívny rozvoj detí. Slabé výsledky vo vedomostných testoch môžu mať viacero príčin. Napríklad rodičia žiakov z

vysokopríjmových rodín majú vyššie vzdelanie, sú schopnejší pomôcť svojim deťom pri učení sa. Rodičia s vyšším vzdelaním prisudzujú vzdelaniu vyššiu hodnotu. Rodičia z vyšších sociálnych vrstiev sú aktívnejší v starostlivosti aj v pomoci pri domácich úlohách. Žiaci z vysokopríjmových rodín majú tiež lepší prístup k dobrým vzdelávacím prostriedkom (napr. počítač a vzdelávacie hračky). Tiež majú možnosť navštevovať predškolské zariadenia, ktoré ich na školu lepšie pripravujú. Žiaci z nízkoopríjmových rodín zase majú oveľa nižšiu motiváciu, rodičia, učitelia alebo rovesníci na nich nemajú vysoké očakávania.

V neskoršom detstve, deti zažívajú skúsenosť „mať menej peňazí ako ostatní“, čo môže mať negatívny **vplyv na vzťahy s rovesníkmi a voľnočasové aktivity**. Chudoba, nezamestnanosť rodičov a nedostatočné životné podmienky môžu mať za následok uzavretie sa detí do seba alebo ich šikanovanie a vylúčenie z rovesníckej skupiny (Filadelfiová 2007).

2.5 Vylúčené rómske komunity

Jednou zo skupín najviac ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením sú Rómovia. Podľa dokumentu *Stratégia vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor opatrení na jej realizáciu* (1999: 14) „Rómovia v Slovenskej republike predstavujú špecifickú národnostnú menšinu, ktorej dlhodobé reálne znevýhodňovanie až diskriminácia, týkajúca sa možností realizovať svoje práva, vyplýva z etnických odlišností a historických i sociálnych podmienok.“

V rokoch 2003 – 2004 na Slovensku prebehlo sociografické mapovanie rómskych komunít, ktorého výstupom bola napríklad aj publikácia *Atlas rómskych komunít na Slovensku*. Rómsku komunitu tu zadefinovali ako skupinu ľudí, ktorú majorita subjektívne definuje ako Rómov (na základe antropologických znakov, kultúrnej príslušnosti, spôsobu života a životného priestoru) a vníma ich ako (v pozitívnom aj negatívnom zmysle) odlišnú skupinu.

Na základe demografických odhadov a mapovania odhadli počet Rómov na Slovensku na 320 tisíc², identifikovaných bolo 1575 osídlení³, v ktorých žijú rómske

² Odhady o počte Rómov na Slovensku sú rôzne (295 tisíc až 520 tisíc osôb), k rómskej národnosti sa v roku 2001 prihlásilo necelých 90 tisíc osôb (Marcinčin – Marcinčinová 2009).

³ Osídlenie bolo pre potreby výskumu definované ako zoskupenie minimálne troch domov obývaných rómskou populáciou. <http://www.vlada.gov.sk/3556/regiony.php>

komunity. Približne 60 percent Rómov žije integrovane rozptýlene medzi majoritou, zvyšných 40 percent žije v osídleniach, ktoré rozdelili na:

- *obecné a mestské koncentrácie (168),*
- *osídlenia lokalizované na okraji obce/mesta (338)*
- *osídlenia priestorovo vzdialené alebo oddelené prírodnou alebo umelou bariérou (281).*

Z nich za segregované považujú 149 osídlení bez dostupného vodovodu s podielom nelegálnych obydľí je vyšším ako 20 %.⁴

K rómskej problematike možno pristupovať z dvoch perspektív, ako k národnostnej menšine (ku ktorej sa jej členovia hlásia), alebo ako k sociálnej skupine, ktorá je postihnutá alebo ohrozená sociálnym vylúčením (kde členstvo je pripísané zvonka) (Hojsík 2009). Podľa T. Hirta a M. Jakoubeka (2008) je jedným z neduhov v snahách o riešenie situácie to, že sa stretávajú záujmy tých, ktorí sa usilujú o kolektívnu emancipáciu Rómov na etnickom princípe a tých, ktorí sa usilujú o integráciu sociálne vylúčených jednotlivcov a rodín. Aj vo výskume Rómov sa uplatňujú dve perspektívy a ich kombinácie. Esencialistická, ktorá vychádza hlavne z etnickej definície situácie chápe Rómov ako homogénnu skupinu, ktorá má špecifickú kultúru a fyzické znaky (výsledkom sú napríklad súbory folklórnych prejavov alebo tradícií). Druhá perspektíva – sociologická, sa sústreďuje na problém chudoby, diskriminácie a segregácie. Výskumy vychádzajú najmä z konceptov sociálneho vylúčenia, underclass alebo marginalizácie.

Vo svojej práci sa prikláňam k pohľadu na Rómov ako na sociálnu skupinu ktorá je postihnutá sociálnym vylúčením. Je to zároveň aj prístup mimovládnej neziskovej organizácie, ktorá sa snaží pomáhať „núdnym“, chudobným obyvateľom mesta Levice, ich etnická príslušnosť je druhoradá.

2.6 Sociálna inklúzia (začleňovanie)

Sociálnu inklúziu odborníci definujú ako opak sociálneho vylúčenia, prekonávanie segregácie, alebo začleňovanie znevýhodnených skupín do spoločnosti.

„Sociálna inklúzia je proces, ktorý zabezpečuje, aby tí, ktorí sú v riziku chudoby a sociálnej exklúzie, získali príležitosti a nevyhnutné zdroje na to, aby mohli plne participovať na ekonomickom, sociálnom a kultúrnom živote a mali takú životnú úroveň a

⁴ <http://www.vlada.gov.sk/3554/list-faktov.php>

blahobyt, ktorý je považovaný za obvyklý v spoločnosti, v ktorej žijú. Zabezpečuje im väčšiu účasť na rozhodovaní, čo ovplyvňuje ich životy a prístup k základným právam“ (Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004: 57).

Sociálna inklúzia podľa A. Giddensa znamená v najširšom význame „občianstvo, občianske práva a povinnosti, ktorými by mali disponovať všetci členovia spoločnosti nielen formálne, ale aj fakticky“ (Giddens 2001: 89 citované podľa Mareš: 2004: 23).

Ako napísala I. Radičová inklúzia sa realizuje medzi dvoma extrémami, na jednej strane je segregácia a na druhej strane asimilácia. Tento druhý extrém by bol vlastne formou diskriminácie a preto treba venovať pozornosť aj rozvoju štruktúr národnej a etnickej identity Rómov (Radičová 2001).

2.7 Inklúzia Rómov náboženskou cestou

V roku 2010 Ústav etnológie SAV zrealizoval výskumný projekt zameraný na vplyv pôsobenia náboženských misií na sociálnu inklúziu Rómov na Slovensku s názvom Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou (SIRONA). Koordinátormi výskumu a autormi výskumnej správy sú T. Podolinská a T. Hrustič.

V minulosti sa činnosťou cirkví medzi Rómami na Slovensku zaoberal napríklad J. Janto⁵, koordinátori projektu SIRONA nadväzujú najmä na výskum rómskej religiozity, ktorý v roku 2003 viedli M. Kováč a A. Mann⁶.

Výskum zmapoval pôsobenie náboženských misií medzi Rómami a formy sociálnej zmeny, ktorou prešli niektoré vybrané komunity. Na základe mapovacieho výskumu a odporúčaní predstaviteľov cirkví a hnutí bolo pre terénny výskum vybraných 15 lokalít. Ide o úspešné misie rozličných cirkví a náboženských hnutí, registrovaných aj neregistrovaných. „Výskum SIRONA potvrdil základnú vstupnú hypotézu, totiž že pod vplyvom náboženských misií dochádza aj k pozitívnym sociálnym zmenám a za určitých predpokladov aj k následnej sociálnej inklúzii“ (Podolinská – Hrustič 2010: 97).

⁵ Janto, J. (ed.) 2001: Integrácia Rómov na Slovensku. Ethnologia Actualis Slovaca I-2. Trnava: Univerzia sv. Cyrila a Metoda. 91 s.

⁶ Kováč, M – Mann, A. B. (eds.) 2003: Boh všetko vidí – Duchovný svet Rómov na Slovensku. Bratislava: Chronos. 346 s.

2.8 Neziskové organizácie a tretí sektor

„To, čomu dnes hovoríme tretí sektor – charita, filantropia, spolková činnosť, dobrovoľníctvo – bolo oddávna súčasťou našej histórie, súčasťou, ktorá sa dnes oživuje“ (Ondrušek 1998: 11).

Tradícia neziskových organizácií na Slovensku siaha až do stredoveku, ich aktivity boli vtedy zamerané najmä na pomoc chudobným, chorým, starým ľuďom a sirotám, pomoc blížnym bola jednou z kresťanských povinností. V období osvietenstva sa orientovali aj na rozvoj vzdelanosti, kultúry, vedy a umenia. Rozmach spolkovej činnosti a dobrovoľníctva nastal v 19. storočí a v prvej polovici 20. Storočia, o období prvej Československej republiky sa hovorí ako o „veku združovania“. Druhá svetová vojna a socialistický režim prerušili rozvoj tretieho sektora, činnosť nezávislých organizácií bola systematicky redukovaná. Znovuoživenie nastalo až po roku 1989, znamenalo vytváranie mimovládnych organizácií a dobrovoľné angažovanie sa v prospech iných ľudí a komúní. Rozvíjal sa aj fenomén dobrovoľníctva (Ondrušek 1998; Brozmanová Gregorová – Marček – Mračková 2009).

„Neziskové organizácie majú pestrú a rôznorodú tvár (...) často odhaľujú diery v sieti sociálnej pomoci a okamžite reagujú na spoločenskú potrebu, aby časom (ak objavená potreba rastie) nachádzali i takých klientov, ktorí sú za služby ochotní platiť“ (Ondrušek 1998: 11).

Pre označovanie organizácií tretieho sektora sa často používajú aj názvy mimovládne organizácie (MVO) alebo mimovládne neziskové organizácie (MNO). Ako však píše T. Kobes tieto termíny zahrňujú širokú škálu združení a v tom, čo sú a čo nie sú MVO panuje veľmi malá zhoda (Kobes 2009).

Kritériá neziskových organizácií môžu byť zadané rôzne a od toho potom závisí, ktoré organizácie k nim radíme. D. Ondrušek uvádza päť kritérií, ktoré sformulovali Lester Salamon a Helmut Anheier.

„Mimovládne neziskové organizácie:

1. Majú formálnu štruktúru – sú do istej miery formalizované, inštitucionalizované, a teda môžu napríklad uzatvárať zmluvné vzťahy.
2. Majú súkromný (neštátny) charakter – čiže nie sú súčasťou štátneho aparátu, v správnych radách neprevládajú štátni úradníci. To však neznamená, že nemôžu uzatvárať kontrakty so štátnymi inštitúciami, dostať vládnu podporu alebo mať medzi členmi vládnych činiteľov.

3. Nemajú za cieľ vytvárať zisk, ktorý by sa mal rozdeliť pre ich majiteľov. Rešpektujú neziskové prerozdelenie finančných prostriedkov. Eventuálny zisk sa vracia späť do programov, ktoré súvisia so základným poslaním organizácie.

4. Sú nezávislé, fungujú na samosprávnom princípe. Nekomoluje ich ani štát, ani inštitúcie stojace mimo nich. Po zaregistrovaní sa ich činnosť riadi zriaďovacími dokumentmi. Majú vlastné kontrolné mechanizmy určené správnu (príp. dozornou) radou alebo členskou základňou.

5. Mávajú dobrovoľnícky charakter, t. j. spravidla sa v nich prejavuje určitý stupeň dobrovoľníckej účasti. Platí to pre dobrovoľných pracovníkov aj pre členov správnych rád. Prijímajú dary i neplatené príspevky v podobe neplatenej práce. K týmto základným charakteristikám sa spravidla pridávajú ešte dve kritériá, ktoré ich odlišujú od cirkevných inštitúcií, politických strán a odborov:

1. Nie sú náboženské, t. j. ich hlavným cieľom nie je pestovanie náboženstva a náboženská výučba.
2. Nie sú politické, t. j. ich hlavným cieľom nie je združovať kandidátov na politické miesta (toto kritérium vylučuje politické strany ako také, ponecháva však v treťom sektore politicky zamerané občianske združenia)“ (Ondrušek 1998: 12).⁷

V tej istej publikácii uvádza K. Sinclair štyri právne formy organizácií dostupné na Slovensku: združenia, nadácie, neziskové organizácie poskytujúce verejnoprospešné služby a neinvestičné fondy. Z nich najviac (viac ako 90 %) je združení (Sinclair 1998). Organizácia, ktorej činnosťou sa v práci zaoberám je registrovaná ako občianske združenie⁸.

2.9 Tretí sektor a rómska problematika

Do roku 1999 bolo v centre záujmu mimovládnych organizácií na Slovensku najmä životné prostredie. Poskytovanie sociálnych služieb, zdravia a vzdelania boli na okraji pozornosti a to z dvoch dôvodov. Kvôli pomaly postupujúcej privatizácii v týchto

⁷ Iné rozdelenie, z hľadiska funkcie uvádza napríklad I. Radičová. „1. MVO poskytujúce sociálne služby verejnosti, 2. MVO, ktoré pracujú na princípe svojpomocnej skupiny, 3. MVO zamerané na rýchlu humanitnú pomoc akútne ohrozeným a 4. MVO, ktoré vytvárajú podpornú infraštruktúru (vzdelávanie, výskum, poradenstvo, financovanie)“ (Radičová 2001: 258).

⁸ Podľa zákona 83/1990 Z. z. o združovaní občanov.

oblastiach a kvôli názoru prevládajúcemu v strednej a východnej Európe, že tieto služby môže najlepšie zaistiť štát.

Rómska problematika sa dostala do centra záujmu v roku 1999. Zmena situácie súvisela s podnetmi medzinárodných organizácií a s ustanovením vyšších územných celkov a uverejnením dokumentu Stratégie vlády na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor opatrení na jej realizáciu. Otvorili sa tým možnosti čerpania prostriedkov z európskych fondov a fondov medzinárodných organizácií, čo v kombinácii s činnosťou súkromných nadácií spôsobilo, že sa rómska problematika stala pre mimovládne organizácie finančne zaujímavou oblasťou (Kobes 2009).

O úlohe mimovládnych organizácií pri integrácii Rómov píše aj I. Radičová. Podľa nej aktivity tretieho sektora nie sú koordinované, nevyhodnocujú sa ich efekty, chýba vzájomná informovanosť. „Mimovládny sektor môže byť veľmi dobrým realizátorom systému sociálnych služieb vtedy, keď tieto sociálne služby budú primerané, koordinované a zamerané z hľadiska špecifických potrieb toho, ktorého osídlenia v tom, ktorom regióne. (...) Najväčším problémom naďalej ostáva motivácia, podpora, ocenenie dobrovoľníctva“ (Radičová 2001: 258). Mimovládne neziskové organizácie sú dôležitými aktérmi v sociálnej inklúzii Rómov, preto je naďalej veľmi potrebné venovať sa tejto problematike.

2.10 Dobrovoľníctvo

Medzi základné charakteristiky mimovládnych neziskových organizácií patrí aj účasť dobrovoľníkov. V roku 2009 vydali A. Brozmanová Gregorová, E. Marček a A. Mračková Analýzu dobrovoľníctva na Slovensku, ktorej cieľom bolo poskytnúť čo najkomplexnejší pohľad na túto problematiku. Sústredilo sa v nej množstvo informácií o dobrovoľníctve a jeho aspektoch.

„Za **dobrovoľníctvo** sa vo všeobecnosti považuje neplatená, uvedomelá činnosť, ktorá je vykonávaná z vlastnej vôle, v prospech druhých. **Dobrovoľník/dobrovoľníčka** je človek, ktorý bez nároku na finančnú odmenu venuje svoj čas, svoje schopnosti, vedomosti, energiu v prospech iných ľudí alebo spoločnosti. Pričom najčastejšie sa rozoznávajú štyri typy alebo formy dobrovoľníctva: vzájomná pomoc a svojpomoc; filantropia alebo služba iným; participácia; advokácia a vedenie kampaní“ (Brozmanová Gregorová – Marček – Mračková 2009: 6).

Mimovládne organizácie, ktoré pracujú s dobrovoľníkmi môžeme rozdeliť na štyri typy:

1. organizácie pracujúce s dobrovoľníkmi sporadicky a nesystematicky,
2. organizácie systematicky využívajúce prácu dobrovoľníkov,
3. organizácie založené na dobrovoľníckej práci,
4. organizácie poskytujúce servis spojený s dobrovoľníckou prácou.

Čo sa týka oblastí, v ktorých sa dobrovoľníci uplatňujú, napríklad výskum IVO z roku 2003 uvádza nasledujúce oblasti a mieru uplatnenia v nich: náboženstvo a cirkevné aktivity (13%), komunitný rozvoj (12%), šport a rekreácia (9%), školstvo, vzdelávanie, veda (9%), kultúra a umenie (7%), sociálne služby ľuďom v núdzi (7%), životné prostredie (7%), zdravie (7%). Na Slovensku sa realizovalo viac výskumov dobrovoľníctva, ale chýbajú kvalitatívne výskumy niektorých aspektov, napríklad motivácie dobrovoľníkov, kvalitu manažmentu dobrovoľníckych organizácií a podobne. (Brozmanová Gregorová – Marček – Mračková 2009).

Aj v občianskom združení Miesto v dome zohráva dobrovoľnícka práca dôležitú úlohu. Počas trvania výskumu bola využívaná pravidelne, ale práca s dobrovoľníkmi bola skôr nesystematická.

2.11 Princípy riešenia rómskej problematiky pre mimovládne organizácie

Vo viacerých publikáciách, štúdiách a rôznych materiáloch zo Slovenska aj zahraničia môžeme nájsť princípy, odporúčania alebo pravidlá, ktoré by sa mali v práci s rómskymi komunitami dodržiavať. K takým patrí napríklad publikácia M. Lenczovej Projekty pre Rómov – zistenia, odporúčania a príklady. Je výsledkom monitoringu projektov, ktoré boli realizované v rokoch 1993 – 2000. Okrem správ o šestnástich projektoch a ich analýzy priniesla aj odporúčania pre ďalšie smerovanie aktivít v tejto oblasti. Informácie situácii rómskej menšiny a o rómskych projektoch v strednej a východnej Európe prináša publikácia Čo sa osvedčilo z roku 2003 (kolektív autorov).

V tejto práci nás zaujímajú odporúčania, ktoré sa priamo týkajú mimovládnych neziskových organizácií. Uvádzam tu niekoľko princípov, na ktoré by sa malo pri plánovaní a realizácii projektov myslieť.

Komunitný princíp znamená, že do identifikácie a riešenia problémov sa majú zapájať členovia komunity. To napomáha k posilneniu komunity a dáva jej členom viac

zodpovednosti za využívanie zdrojov. Komunita tak nie je len pasívnym prijímateľom pomoci, ale iniciátorom a spoluúčastníkom na rozhodovaní. Predpokladom fungovania komunitného princípu je existencia lokálnych kapacít, pod ktorými sa rozumie neformálna sieť ľudí, ktorí pomáhajú v rozvoji svojej komunity. Sú prepojením medzi formálnymi organizáciami a medzi komunitou.

Práca (aj) s majoritou. Pri riešení sociálneho vylúčenia treba pracovať nielen s vylúčenými komunitami, ale aj so spoločnosťou, do ktorej sa majú integrovať. Preto by sa do identifikácie a riešenia problému mali zapájať aj ostatní obyvatelia lokalít. Aj tých obyvateľov, ktorých sa problém priamo netýka treba vzdelávať a informovať s cieľom pozitívnejšieho nastavenia. Často programy pomáhajúce Rómom vyvolávajú negatívne reakcie nerómov, vnímajú ich ako odmenu za nečinnosť.

Integrácia. Dbať na to, aby projekt v konečnom dôsledku nepodporoval segregáciu, ako sa to často stáva. Mnohé opatrenia síce môžu zlepšiť životnú úroveň vo vylúčených komunitách, ale samotný problém sociálneho vylúčenia nevyriešia. Práve naopak môžu skôr posilňovať bariéry a segregáciu. Tak môže byť vnímané napríklad zriadenie výlučne rómskej škôlky alebo výstavba nových bytov prehlbujúca priestorovú segregáciu.

Spolupráca so samosprávou, inštitúciami a organizáciami, ktoré sú v probléme zainteresované.

Dlhodobé a ciele pôsobenie v lokalite. Od začiatku by mal byť zadaný cieľ, výsledky by mali byť priebežne vyhodnocované. Dlhodobé problémy rómskych komunít sa dajú riešiť iba dlhodobými programami. V súvislosti s tým treba mať aj reálne očakávania, pretože výsledky sa nedostavia v krátkom časovom horizonte (Lenczová 2002; Djorgov 2003; Kobes 2006; Madač – Plučinská – Jarina 2007; Hojsík 2008; Marcinčin – Marcinčinová 2009).

3 Materiálová časť

3.1 Lokalita Ladislavov dvor

3.1.1 Popis prostredia

Majer Ladislavov dvor sa nachádza zhruba päť kilometrov od centra Levíc. Od mesta je geograficky odčlenený, obkolesuje ho poľnohospodárska pôda. Nachádzajú sa tu budovy poľnohospodárskej výroby a tiež obytné budovy. V roku 2001 tu bol vybudovaný areál nízkopodlažného sociálneho bývania. Do užívania bolo odovzdaných tridsaťdva novopostavených bytov nižšieho štandardu, kde bolo nasťahovaných viac ako 150 neplatičov z viacerých častí mesta Levice, zväčša Rómovia.

Podľa sčítania obyvateľov tu v roku 2001, ešte pred nasťahovaním neplatičov v sedemnástich trvale obývaných bytoch bývalo 64 obyvateľov (Územný plán mesta Levice 2004). Podľa aktuálnych údajov k 2. 6. 2011 tu má trvalý pobyt 195 obyvateľov a 3 prechodný. Z toho je 84 v predproduktívnom veku, 104 v produktívnom veku a 7 v poproduktívnom veku.⁹ Toto sú oficiálne údaje, ktoré sa pravdepodobne líšia od reality. Skutočný počet obyvateľov Ladislavovho dvora sa odhaduje na viac ako 300. V bytoch býva viac ľudí oproti plánovanému počtu a v okolí tzv. „barakov“ vyrastajú nelegálne stavby a pribúdajú obytné prívesy. Aj odhady o počte obyvateľov sa líšia. Na jednej strane sa počet obyvateľov mení, keď niektorých neplatičov s veľkými dlhmi vysťahujú a namiesto nich nasťahujú nové rodiny a komunita sa tiež rozrastá o novonarodené deti. Na druhej strane niektorí ľudia, ktorí tu žijú tu nemajú trvalý ani prechodný pobyt.

Komunita je vnútorne diferencovaná, životná úroveň obyvateľov je veľmi rozdielna. Od začiatku existencie tejto komunity tu žijú usadlí aj olašskí Rómovia¹⁰. Toto spolužitie podľa členov komunity prinášalo problémy najmä na začiatku, dodnes sa vyskytujú konflikty nielen medzi týmito dvomi skupinami.

⁹ Podľa štatistiky obyvateľov mesta, dostupnej na <http://egov.levice.sk/default.aspx?NavigationState=161%3a0%3a> citované dňa 2. 6. 2011

¹⁰ Rómovia na Slovensku sa najčastejšie delia na dve skupiny a to tzv. usadlých, ktorí žijú na tomto území usadlým spôsobom života už niekoľko storočí a menšiu skupinu tzv. olašských, ktorí sem prišli o niečo neskôr. Do polovice 19. storočia boli otrokmi vo Valašskom a Moldavskom kniežatstve, po zrušení otroctva sa rozprchlí po Európe. Preferovali kočovný spôsob života, ktorý bol však v roku 1958 zákonom zakázaný a olašskí Rómovia boli násilne usadení. Dodnes sa vyznačujú odlišným spôsobom života, napríklad sa podriaďujú rade starších, označovanej ako kris, ženy nosia dlhé sukne a výrazné šperky, na prvom mieste pri dorozumievaní vo vnútri komunity je rómsky jazyk (<http://www.romovia.vlada.gov.sk/3632/dejiny-romov.php>).

Je tu takmer 100 %-ná nezamestnanosť, výskyt drogových závislostí, nízka vzdelanostná úroveň, záškoláctvo, takmer žiadna spoločenská angažovanosť. Pracovníci, ktorí sa venujú tejto komunite skonštatovali, že tu chýbajú miestni lídri a autority, „každý zastupuje len sám seba, resp. svoju rodinu“ (Stratégia riešenia problematiky lokality Ladislavov dvor 2008: 6). Výraznú časť obyvateľov tvoria deti do 15 rokov. Nenavštevujú žiadne predškolské zariadenia, vo vedomostiach a zručnostiach zaostávajú za ostatnými deťmi z majority, veľmi sa to prejavuje pri vstupe do základných škôl. Na základných školách majú s učením problémy a prepádajú, väčšina detí navštevuje špeciálnu základnú školu.

3.1.2 Dimenzie sociálneho vylúčenia

Ekonomická dimenzia

Na Ladislavovom dvore je takmer stopercentná nezamestnanosť. Mnohí sú dlhodobo nezamestnaní, alebo nikdy nepracovali. Obyvatelia uvádzali, že majú málo možností zamestnať sa, prípadne dostanú len veľmi slabo platenú prácu. Podľa nich je aj medzi majoritou je vysoká nezamestnanosť, o to menšie sú ich šance zamestnať sa. *“Ja ako päťdesiatosemročný, kde mám ísť robiť? Mňa niekto potrebuje? Všetci vy vyjdete zo školy a budete doma sedieť. Pre vás robotu nemajú”* (muž, 58 rokov). Záujem o nekvalifikovaných robotníkov je nízky, stretávajú sa aj s diskrimináciou. *„Všetci keď pozrú na vás, že ste Róm povedia: my sa ohlásime. Darmo je tam vypísané, že hľadajú robotníkov – už je plný stav”* (muž, 55 rokov). Niektorí obyvatelia si privyrábali na brigádach, príležitostných prácach, alebo odovzdávaním zberných surovín. Príjem viacerých domácností je nedostatočný na to, aby si zabezpečili všetky základné potreby, napríklad deti nemali peniaze na autobus, alebo chodili do školy bez desiaty.

Aj príležitostne pracujúci obyvatelia majera sa však dostávali do finančných ťažkostí. Keď dlh na nájomnom presiahol určitú hodnotu a obyvatelia nemali ako vyplatiť aspoň časť z neho boli vystáňovaní a namiesto nich, často krát do zničeného bytu nasťahovali nových nájomníkov. *„Títo mladí čo sú teraz, čo im pridelujú byty, tak im pridelujú byty bez elektriky. Ako keby sa nechumelilo. Je pravda, že to Cigáni robili, že sú v dezolátnom stave, ale aj tak cez to všetko, keď v meste sa pridelovali byty a boli poškodené, tak mestská správa to dala do poriadku a tak to dala. A tuná cítíme takú menejcennosť, cítíme teda to, že sme Rómovia”* (muž, 58 rokov).

Sociálna dimenzia

Komunita je vnútorne diferencovaná. Od začiatku existencie tejto komunity tu žijú usadlí aj olašskí Rómovia. Toto spolužitie prinášalo problémy najmä na začiatku, konflikty medzi rodinami sa vyskytujú doteraz. Do hádky a niekedy aj do bitky sa potom neraz zapájajú aj celé rodiny. Podľa členov komunity príčinou konfliktov boli často deti, keď „niečo vyviedli“. Tie sa medzi sebou často hádajú a bijú, tiež navzájom rozlišujú to, kto pochádza z akej vrstvy, skupiny či rodiny. Deti boli zároveň aj prostriedkom, cez ktorý sa mohol vyvolávať tlak na riešenie napríklad kriminality tínedžerov.

Ladislavov dvor býva popisovaný ako miesto s vysokou mierou kriminality. Podľa respondentov išlo v minulosti hlavne o krádeže detí a mládeže. Na riešení kriminality spolupracovali viacerí obyvatelia aj polícia. *„Mladí chlapci kradli v obchode (...). Veľa pokradli tie deti, napríklad v Bille. (...) Povedali sme (rodičom): nie oni pôjdu, ale ty pôjdeš. Teba zavrú. Teba budú stíhať, on je maloletý (...). Potom pár ich zobrali odtiaľto (...) do ústavu. Už sa (rodičia) naplašili, a už potom prestali kradnúť. Potom aj tie hádky, tiež sme to vybavili. Boli sme na to takí traja, štyria, chodili sme po rodičoch a hovorili, to sa takto žiť nedá“* (muž, 55 rokov). Podobne sa vyjadril aj ďalší informátor. *„S primátorom som spolupracoval, chodil som na tie besedy medzi policajtov, kvôli kriminalite. Tu sa znížila kriminalita, čo ja viem o 90 % môžem si dovoliť povedať toto, nekradnú“* (muž, 58 rokov).

Všetci informátori konštatovali, že v komunite sú časté hádky a zlé vzťahy, ale niektorí osobne nemajú s ostatnými obyvateľmi problémy. Jedna z informátoriek, kvôli tomu napríklad trávi väčšinu času doma a komunikuje len s príbuznými a úzkym okruhom priateľov. Ako uviedla, *ľudia si závidia čokoľvek, čo má niekto lepšie ako majú iní a ženy ohovárajú namiesto toho, aby sa starali o domácnosť* (žena, 35 rokov).

Viacerí z členov komunity majú skúsenosť s bezdomovectvom, pre niektorých je reálnou hrozbou, podobne to bolo aj s mojimi informátormi. Napríklad jedna informátorka s rodinou žila s rodinou päť rokov „vonku“, deti jej zobrali do detského domova. Ďalšia informátorka s rodinou bývala v provizórnych podmienkach v „kumbáliku“. Po tom, ako ich vystaľovali z centra mesta trvalo dva roky, kým im prideliť sociálny byt.

Politická dimenzia

V minulosti na riešení problematiky Ladislavov dvor spolupracovali so samosprávou, políciou aj organizáciami, ktoré tu pôsobia viac obyvateľov. Boli určené viaceré zástupcovia komunity, ktorí boli viac-menej autoritou aspoň pre časť komunity. Napriek tomu, že vnímajú dosiahnutý úspech napríklad v znížení kriminality mladistvých,

v iných oblastiach vnímajú sklamanie. Po neúspechoch niektorí už nechcú spolupracovať s nikým.

Pre veľké dlhy sú na Ladislavovom dvore problémy s elektrinou. Väčšina obyvateľov ju má zavedenú nelegálne „na čierno“, niektorí ju nemajú zavedenú vôbec. Sieť je preťažovaná, elektrina často vypadáva. Aby im opäť mohla byť zavedená elektrická energia niekoľkí zástupcovia komunity sa pokúsili vybaviť pre obyvateľov splátky v elektrárnach, pretože inak nie sú schopní dlhy zaplatiť. Tento problém sa im však nepodarilo vyriešiť. *Chodili sme do elektrární, že na splátky, tak nás vyrazili. (...) My by sme chceli platiť, ale odmietajú nám podať pomocnú ruku. Zaklopem na dvere, som z Ladislavovho dvora, toto a toto a už neni šanca. Prešla ma chuť, prestal som potom spolupracovať s primátorom. Prestal som chodiť na tie schôdze. Načo“* (muž, 58 rokov).

Ďalším neúspechom, ktorý obyvateľov demotivuje je snaha o vybudovanie ihriska pre deti. *„Chceli by sme tuto pre deti nejaký parčík, ihrisko pre chlapcov. Miesto toho, aby sa tu nudili a fetovali mohli by športovať. Tam nejaký buldozér, vyrovnať to. Slúbili nám to. Do dneska sa nič neurobilo. Tri roky“* (muž, 55 rokov.)

Aj keď sú v súčasnosti niektorí skôr pesimistický, iní nevylučujú, že by sa v budúcnosti mohli angažovať v prospech komunity. Nedokážu to však sami, potrebujú pomoc a vedenie. *„Sú tu ľudia, sme tu traja štyria takí, čo by sme vedeli zastupovať komunitu, riešiť tieto problémy, ale potrebovali by sme k tomu zas len pomocnú ruku“* (muž, 55 rokov).

Ľudia kompetentní riešiť ich problémy často argumentujú nedostatkom financií, alebo napríklad tým, že veľa obyvateľov majera dlhuje mestu peniaze. Pri jednaní s úradmi tiež vnímajú odlišné jednanie ako s ostatnými obyvateľmi mesta.

„Tak takto žijeme na tomto majeri. Sú tu Cigáni. Sme tu on, ja a neviem ešte kolkí, štyria, piati (...), čo sme takí Cigáni, že chceli by sme. Nemôžeme nič dokázať, lebo peniaze neni sú všetko, ale bez peňazí sa nepohneme (...). Ja keď pojdem na okres alebo na bárs jaký úrad, prídem tam sa sťažovať. Povedia mi, „občiansky preukaz“. Pozrie „bývate na majeri?“ Odpísaný som. Príklad hovorím. Prídete tam vy „MUDr.“ a už to je iné bavenie. Iné riešenie. A problém sa vyrieši oveľa skorej s vami ako so mnou“ (muž, 58 rokov). Z hľadiska ľudských práv sa informátor prirovnal k Indiánom. *„Nemáme o nič viac a o nič menej ako tí Indiáni. A ešte ich zabíjali na koniec. Nás nezabijú, ale nás zavrú“* (muž 58 rokov).

Susedská/komunitná dimenzia

Fyzické prostredie skúmanej lokality vykazuje veľa negatívnych charakteristík. Mohli by sme ho opísať ako zdevastované, neudržiavané, s prázdnyimi a zničenými budovami, voľne pohodenými odpadkami, rozbitým sklom. Akákoľvek starostlivosť o okolie zlyháva alebo je málo efektívna, väčšina obyvateľov svoje okolie vôbec neudržiava. Ak sa aj niektoré rodiny snažia udržiavať poriadok pred svojím obydľím, odpadky od susedov sa k nim ľahko rozšíria.

Budovy aj ich okolie vyzerajú po desiatich rokoch od postavenia zničené, ale areál okolo „barakov“ vlastne nikdy nebol úplne dokončený. Podľa slov obyvateľov boli stavebné práce vykonané rýchlo a nekvalitne, čo je čiastočne príčinou terajšieho stavu. *„Keď sme sa sem nasťahovali, tu boli hrbolce zeme. Všetko my sme si vyrovnali. Tu mali byť stromy ešte, lavičky tu mali byť. Len mali byť (...). Tu len domy boli urobené, terén bol na nič (...) také jamy všeliake. To zostalo tak. A hlavne tú žumpu nespravili dobre, to je všetko narýchlo“* (muž, 55 rokov).

Nekvalitne urobená kanalizácia a vysoká spodná voda spôsobujú, že odpadová voda zo žump sa dostáva na povrch a vytvára zápachajúce mláky. *„To neni zaizolované tá žumpa. Keď vytiahnu (...) to natečie a automaticky je plné. Zas na domovej správe sa vyhovávajú, že na to nemajú penáže. To vela stojí. Ale to nás nemusí zaujímať, keď oni pokazili žumpu. Teraz nám to pojde hore, budeme tak? Však už dosť to tu smrdí“* (muž 55 rokov). Niektoré rodiny žijú v provizórnych podmienkach bez vody. Väčšina domácností nemá elektrickú energiu zavedenú legálne. Vysoká hladina spodnej vody okrem problémov s kanalizáciou spôsobuje vlhnutie múrov.

Štyri nízkopodlažné budovy sú od ostatnej časti majera oddelené múrom, popri ktorom vedie panelová cesta. Chodníky zo zámkovej dlažby, ktoré viedli k jednotlivým „barakom“ v priebehu niekoľkých rokov z veľkej časti zmizli alebo sú v dezolátnom stave. „Bytovky sú v nevyhovujúcom stave, najmä ako dôsledok neplatenia služieb správcovskej spoločnosti (...) okrem prípojky pitnej vody sú ostatné pôvodné inžinierske siete nefunkčné, alebo už vôbec neexistujú (...) prostredie nie je (v) nijakom ohľade podnetné, naopak už na pohľad pôsobí deziluzívne a nemotivačne“ (Stratégia riešenia problematiky lokality Ladislavov dvor 2008: 3 - 4). Obytné budovy sú neudržiavané a ošarpané, strechy zatekajú, viaceré byty sú preľudnené, žije v nich niekoľkonásobný počet obyvateľov ako bolo pôvodne plánované. Navštívila som napríklad byt, ktorý obývala trojčlenná rodina aj byt, kde žilo vyše dvadsať ľudí. Úroveň bývania je veľmi rozdielna, závisí najmä od počtu

osôb žijúcich v domácnosti, veľkosti ich príjmu, schopností a snahy investovať do svojho bývania, či naopak rezignácie.

„Baraky“, ako ich obyvatelia nazývajú majú štyri byty z každej strany, z bokov mali „kumbáliky“ na drevo, tie sú však väčšinou zničené a svojmu účelu neslúžia. V niektorých sa hrávajú deti a niektoré sú obývané. Okrem „barakov“ bývajú Rómovia v jednej bytovke, v ďalších dvoch žijú zväčša pôvodní obyvatelia - nerómovia. Ďalej sa tu nachádzajú stále využívané budovy poľnohospodárskej výroby, rodinný dom, ľudia žijú aj v obytných privesoch či svojpomocne postavených príbytkoch, takýchto obydlí je zatiaľ málo. Niektoré sú napojené na elektrinu, vodu im poskytujú obyvatelia „barakov“.

Na konci asfaltovej cesty, ktorá vedie na majer je autobusová zastávka. Plechový prístrešok na zastávke aj polorozpadnutú budovu oproti používajú ako záchod. Zrútených budov je tu viac, nachádzajú sa v zadnej časti majera.

Nie je tu obchod, najbližší je pri železničnej stanici, kam najčastejšie obyvatelia Ladislavovho dvora chodia autobusom. Chýba budova či miestnosť, kde by bolo možné usporiadať podujatia pre obyvateľov, napríklad kultúrne. Existuje tu plocha využívaná ako futbalové ihrisko, väčšinou však nie je pokosená, futbalové bránky ledva držia pohromade, okolo sa povalujú smeti a behajú psy.

Individuálna dimenzia

Vplyv života v chudobe sa odráža v rozvoji detí a výsledkami v škole. Deti nenavštevovali žiadne predškolské zariadenia, predškolskej príprave bola podľa respondentov v rodinách venovaná minimálna pozornosť. Ako mi to potvrdili rodičia, deťom v predškolskom veku sa venujú najmä starší súrodenci alebo iní príbuzní, ktorí sú od nich len o málo starší.

Takéto deti tiež niekedy so svojimi súrodencami alebo „malými opatrovníkmi“ prišli na doučovanie. Rovnako ako u ostatných detí, aj medzi nimi boli veľké rozdiely. Mnohé zaostávajú za svojimi rovesníkmi z majority, chýbajú im základné vedomosti a zručnosti. Pri nástupe do školy neovládajú farby, farbička je „slniečková“ a „trávičková“, nevedia nakresliť domček. Osobne som sa stretla len s jednou výnimkou, chlapcom ktorý už pred nástupom do školy vedel napočítať do šestnásť.

Problémy nastávajú aj pri umiestňovaní detí do škôl. Viaceré tu nemajú trvalý pobyt, školy sa bránia prijímaniu detí zo znevýhodneného prostredia. Väčšina detí navštevuje špeciálnu základnú školu, tie ktoré sú na iných základných školách majú s učením problémy a prepádávajú. Vzdelávanie väčšinou končí ukončením povinnej

školskej dochádzky. Informátori si len s ťažkosťami spomenuli na niekoho z komunity, kto by mal výučný list.

Informátori hovorili, že rodičia sa deťom doma venujú málo. „*Oni prídu domov, rodičia sa nestarajú či majú úlohy, nepýtajú sa. Že by sa s nima sadli, učili sa? Nie. Oni prídu, hodia tašku a už sú von. To sú na to rodičia. Rodičia sú na to veľmi slabí. Nezaujíma ich, aby deti mali nejaké vzdelanie*“ (muž, 55 r.).

Oni samotní majú väčšinou absolvovaných len niekoľko tried základnej školy, respektíve majú zvládnuté len učivo prvých ročníkov. „*Z druhej triedy som vyšiel, lenže život ma naučil. Teória a prax je zem a nebo*“ (muž, 58 rokov). Deti tak vyrastajú v prostredí, kde nie je bežné, aby niekto mal napríklad výučný list. Mnohí rodičia, s ktorými som sa rozprávala si však potrebu vzdelania uvedomovali a boli hrdí na dobré výsledky detí v škole, hoci aj špeciálnej. Sami im však vo vzdelávaní vedľa pomôcť veľmi málo a nedokážu ich motivovať k lepším výsledkom.

Na individuálnej úrovni vylúčenie súvisí aj s poškodením zdravia. O zdravotnom stave členov tejto komunity mám málo informácií, nedokážem povedať, či je v porovnaní s majoritným obyvateľstvom horší. Jedným z problémov komunity je fetovanie. Podľa výpovede informátorky *fetuje polovica majera, deväťročné deti* (žena, 35 rokov). Na jednej strane ho mnohí informátori kritizovali a odsudzovali, na druhej strane je tu veľmi rozšírené. „Fetáci“, závislé osoby, stoja na najnižšom stupni sociálnej hierarchie. O fetovaní sme sa rozprávali aj s deťmi. Tie najmä na príkladoch zo svojho okolia videli, aký má fetovanie dopad, nikto z nich by tak skončiť nechcel, vedeli, že to je zlé a nesprávne. Aj napriek tomu to minimálne raz vyskúšali. Chlapci zo základnej školy ako dôvod uvádzali, že sa nudia. Fetujúcich ľudí bolo bežne možné vidieť vonku, napríklad sediac na prahu dverí, ale aj v autobuse.

Priestorová a skupinová dimenzia

Obyvatelia Ladislavovho dvora žijú v priestorovej izolácii. Väčšina z nich žila pred tým, než sa sem prisťahovali v rôznych častiach mesta v bytovkách obývaných prevažne Rómami. Viaceré takéto mestské rómske koncentrácie boli zrušené a všetci obyvatelia z nich – neplatiči- boli vystahovaní. Mnohým z nich boli skôr alebo neskôr pridelené sociálne byty na majeri Ladislavov dvor a vznikla tak komunita majoritou aj samotnými obyvateľmi vnímaná ako rómska, hoci tu žije aj niekoľko nerómov.

Majer je od centra mesta vzdialený približne päť kilometrov, zo všetkých strán ho obklopuje poľnohospodárska pôda. S mestom ho spája asfaltová a panelová cesta.

Autobusy mestskej hromadnej dopravy sem počas dní školského vyučovania jazdia trikrát denne. Obyvatelia uvádzali, že využívanie taxislužby je drahé, ale niekedy im neostávala iná možnosť. Pešo je to do mesta relatívne ďaleko, hlavne pre malé deti alebo starších ľudí.

Ľudia žijúci na majeri to, že bývajú tak ďaleko od mesta vnímali negatívne, hlavne preto, že na Ladislavovom dvore „nič nie je“, teda nie sú tu obchody, školy, zdravotnícke zariadenia, úrady a podobne. Ocitol sa na mimo mesta a na okraji záujmu. „Mesto nemá o nás záujem, skrátka potrebovali nás dostať za mesto von, toto sa im aj podarilo a teraz keď sme tu, tak ich už nič nezaujíma, len peniaze“ (muž, 58 rokov).

3.1.3 Informácie o komunite v médiách

Lokálne médiá prinášali správy o aktivitách občianskych združení v tejto lokalite. Okrem toho sa v médiách objavovali aj správy, ktoré podporovali vytváranie obrazu lokality ako nebezpečného miesta. Takými boli napríklad články o tom, ako sa dvojročný chlapec v roku 2008 napil toluénu (*Dvojročný chlapec sa toluénu napil pri hre*¹¹), alebo reportáž o bitke, pri ktorej zasahovali policajti (*Rómska rodinná bitka pri Leviciach*¹²).

O dianí na Ladislavovom dvore prinášali informácie najmä regionálne médiá a to najmä o aktivitách a projektoch, ktoré sa tu realizovali. Boli to napríklad rozhovory s pracovníkmi a členmi združení (*Čo možno urobiť pre deti z geta?*¹³, *Horúci zemiak: Ladislavov dvor*¹⁴), reportáže z akcií (*Proti túlavým psom v Leviciach zasiahli policajti aj Sloboda zvierat*¹⁵, *Deň detskej radosti v gete*¹⁶). Na oficiálnej webovej stránke mesta Levice môžeme nájsť informácie o projekte „Terénna sociálna práca v lokalite Ladislavov dvor“¹⁷, ktorý v súčasnosti prebieha a o doposiaľ nezrealizovanom projekte „Nízkoprahové centrum – Ladislavov dvor“¹⁸. Hoci o tom, že tu malo vzniknúť nízkoprahové centrum médiá prinášali správy už od roku 2008 (*Pre rómske deti chcú Levice zriadiť nízkoprahové*

¹¹ http://spravy.pravda.sk/dvojrocny-chlapec-sa-toluenu-napil-pri-hre-fjt-sk_regiony.asp?c=A080820_174216_sk_regiony_p29 citované dňa 3. 6. 2011.

¹² <http://tvnoviny.sk/spravy/regiony/romska-rodinna-bitka-pri-leviciach.html> citované dňa 3. 6. 2011.

¹³ <http://www.navrat.sk/?lang=SK&cat=48fb4a4cf184b648ebc7b0c5f41dc953> citované dňa 3. 6. 2011.

¹⁴ <http://www.pohronie.sk/horuci-zemiak-ladislavov-dvor/138/> citované dňa 3. 6. 2011.

¹⁵ <http://tvnoviny.sk/spravy/regiony/proti-tulavym-psom-v-leviciach-zasiahli-policajti-aj-sloboda-zvierat.html> citované dňa 3. 6. 2011.

¹⁶ <http://www.pohronie.sk/den-detskej-radosti-v-gete/1126/> citované dňa 3. 6. 2011.

¹⁷ <http://www.levice.sk/projekt-terenna-socialna-praca-v-lokalite-ladislavov-dvor.phtml?id3=54536> citované dňa 3. 6. 2011.

¹⁸ http://www.levice.sk/?id_menu=32640 citované dňa 3. 6. 2011.

centrum¹⁹, V lokalite Ladislavov dvor v Leviciach vznikne nízkoprahové centrum pre Rómov²⁰), s jeho stavbou sa doteraz nezačalo.

3.1.4 Obraz komunity na verejnosti

LD je považovaný za jednu z najproblematickejších lokalít mesta Levice. V rámci jedného z projektov Miesta v dome sa uskutočnil aj prieskum verejnej mienky. Zistilo sa, že „vo všeobecnosti má v očiach verejnosti komunita na LD veľmi zlý imidž a je vnímaná ako problematická, konflikty vytvárajúca a sociálnej exklúzie hodná komunita. Značná časť obyvateľstva mesta Levice sa domnieva, že boli vyčerpané možnosti, ktoré mohli byť tejto komunite poskytnuté (napr. sociálne bývanie) a že za terajší stav si môže sama. Väčšina ľudí je presvedčená, že táto komunita si musí pomôcť sama, ak sa chce dostať z tejto ťažkej sociálnej situácie. Ľudia, s ktorými sme mali možnosť komunikovať o problematike lokality LD si neuvedomujú dôsledky, ktoré môžu priniesť prehlbujúce sa problémy v tejto komunite. Nepokladajú za relevantnú možnosť exportu niektorých negatívnych sociálnych javov a spoliehajú sa na to, že táto komunita je alokovaná dostatočne ďaleko, aby tieto dôsledky mali dopad aj na ich bežný život“ (Stratégia riešenia problematiky lokality Ladislavov dvor 2008: 5).

Tiež bol vykonaný prieskum prostredníctvom internetovej stránky mesta Levice. Na otázku „Vnímate situáciu na LD ako problém, ktorý sa týka aj Vás?“ odpovedalo 1945 respondentov áno a 1844 respondentov nie. Na druhú otázku „Kto by mal riešiť situáciu na LD?“ uviedlo 1840 respondentov, že sami obyvatelia LD, 1672 odpovedalo že mesto, 1556 uviedlo že štát a 1532 odpovedalo, že by ju mali riešiť mimovládne organizácie (Stratégia riešenia... 2008).

Z mojich výskumov a pozorovaní vyplynulo, že táto lokalita je považovaná za problémovú a nebezpečnú, či už z hľadiska fyzického násillia alebo možnosti nákazy. Väčšina obyvateľov mesta má o tejto lokalite málo informácií, sami priznávali, že sú len čiastočné, okrajové a sprostredkované. Obraz, ktorý si o nej vytvorili je značne ovplyvnený tým, ako sú v médiách vykresľované rómske osady. Aj napriek tomu sa našli mnohí jednotlivci či organizácie, ktoré sa snažili pomôcť buď „núdzny“ ľuďom v Leviciach a okolí, alebo priamo obyvateľom Ladislavovho dvora. Niektorí sami odviezli na majer

¹⁹ <http://www.sme.sk/c/3892820/pre-romske-deti-chcu-levice-zradit-nizkoprahove-centrum.html> citované dňa 3. 6. 2011.

²⁰ <http://www.mecem.sk/rpa/?id=local&lang=slovak&show=12586> citované dňa 3. 6. 2011.

starý nábytok, drevo na kúrenie, oblečenie a podobne, iní materiálne a finančné dary ponúkli organizáciám, ktoré ich potom posunuli svojim klientom.

Moji respondenti, obyvatelia Levíc, ktorí sa priamo neangažovali v práci s komunitou z Ladislavovho dvora ho vnímali ako rómsku osadu, ktorá je vo veľmi zlej situácii. Keďže väčšina nemala osobnú skúsenosť s lokalitou ani jej obyvateľmi, sú to skôr predstavy ako vedomosti. *Je to tam vyrabované, predali všetko čo mohli, rozbúrané, smrdí to tam. Je to miesto, kde nikto nechce chodiť, lebo je tam vysoká kriminalita* (muž, 24 rokov). Komunita je vnímaná ako rómska, hoci niektorí z respondentov predpokladali, že tam žijú aj nerómovia, napríklad pôvodní obyvatelia, alebo aj že časť z neplatičov by mohli byť nerómovia. O veľkosti komunity informátori väčšinou predstavu nemali. *„Je to veľká rómska komunita, veľa Rómov v niekoľkých domoch, ktoré sú zničené“* (žena, 19 rokov).

V „katastrofálnej“ a „zúfalej“ situácii sa podľa nich ocitli nielen vlastným pričinením. *„Jednak majú zlé východzie podmienky, narodia sa do takej rodiny. Aj tie predsudky, keď sa snažia si nájsť prácu určite sú diskriminovaní, to nech mi nikto nehovorí, že nie. Ešte aj ich postoj, lebo oni v podstate vyrástli v tom v čom vyrástli a robia to čo sa naučili. Možno keby sa im niekto naozaj venoval, (...) lebo vyjsť zo svojich zvykov nie je jednoduché“* (žena, 27 rokov). Tí, ktorí problematiku čiastočne poznali označili Ladislavov dvor napríklad ako *„začarovaný kruh, ktorý nikto nechce riešiť, lebo nevie ako“* (žena, 21 rokov) alebo ako *problémy upratané mimo dohľad širokej verejnosti* (žena, 47 rokov). Niektorí vnímali negatívne aj to, že táto komunita vôbec vznikla, nepovažovali vyšťahovanie neplatičov na jedno miesto za mestom za správne riešenie.

Ako zdroje informácií o komunite respondenti uvádzali často tlač a televíziu, niektorí aj dobrovoľníkov, ktorí pracujú s deťmi, alebo hovorili, že majú informácie „z okolia“. Osobnú skúsenosť mal málokto, obyvatelia mesta väčšinou nemajú dôvod majer navštevovať.

Informátorov som položila aj otázku, ktorá bola uvedená v ankete na internetovej stránke mesta *„Kto by mal podľa vás riešiť situáciu na Ladislavovom dvore?“* Odpovede boli rôzne, najčastejšie sa respondenti domnievali, že na riešení problémov by mali spolupracovať viaceré zložky. Podľa mnohých je však veľmi dôležité, aby to chceli samotní obyvatelia. Podľa jedného respondenta majú svoj problém riešiť *„v prvom rade samotní obyvatelia, pretože mesto a štát už urobili všetko čo mohli“* (muž, 44 rokov).

Problém je podľa nich potrebné riešiť, *hlavne ich neprispôsobivosť a nedodržiavanie zákonov, ako neplatenie poplatkov* (muž, 17 rokov). Hoci je Ladislavov

dvor od mesta vzdialený a oddelený, niektorí respondenti ho vnímali ako problém na ktorý doplácajú všetci obyvatelia mesta. Napríklad už len v tom, že služby, za ktoré si nedokážu zaplatiť samotní obyvatelia majera sú zaplatené z daní ostatných obyvateľov celého mesta.

3.2 Nezisková organizácia

Organizácia Miesto v dome je registrovaná ako občianske združenie. Vznikla v roku 2003 pôvodne ako mládežnícka organizácia. V roku 2006 sa preorientovala na sociálnu oblasť.²¹ Prevzala niektoré činnosti združenia Ježiš pre každého. *„To je misijná organizácia, ktorá chcela lásku k ľuďom vyjadriť aj takým praktickým spôsobom“* (žena, 45 rokov). Zamerala sa na bezdomovcov, ktorým v roku 2004 začali vydávať jedno teplé jedlo denne. Do tejto práce sa vtedy zapojila aj súčasná riaditeľka OZ Miesto v dome. K výdaju stravy postupne pribúdali ďalšie činnosti, tiež zamerané na bezdomovcov. *„Keďže sme začínali v septembri, prichádzala jeseň a tak nejak prirodzene vyvstala potreba týchto ľudí, že potrebovali šatstvo. Takže k jedlu sme pridali šatstvo“* (žena, 45 rokov). Na nasledujúcu jar združenie nadviazalo spoluprácu s občianskym združením Proti prúdu a stalo sa distribučným miestom časopisu NotaBene pre Levice. Všetky tieto činnosti, ktoré prevzalo Miesto v dome fungujú do súčasnosti. Ďalším projektom bolo odovzdávanie výbavy pre novorodencov do rodín, ktoré sa ocitli v nepriaznivej situácii. Najskôr boli balíky určené pre klientov – bezdomovcov, neskôr sa začali nosiť rodinám na Ladislavov dvor a aj do obcí v okrese Levice, kde sa vykonáva terénna sociálna práca.

Prostredníctvom práce s bezdomovcami sa organizácia dostala k práci s obyvateľmi Ladislavovho dvora, pretože niektorí z obyvateľov sa tiež stali klientmi organizácie. *„Tak nejak prirodzene sa stali našimi klientmi aj ľudia z Ladislavovho dvora. Oni nie sú klasickí bezdomovci v tom, že by prespávali na ulici, ale sú de facto bezdomovci, lebo nemajú svoje bývanie. Vždy u niekoho prespávajú na Ladislavovom dvore, ráno prídu do mesta, celý deň sú tu v meste, pohybujú sa na ulici a večer sa vracajú do rodín, kde môžu prespať“* (žena, 45 rokov). Organizácia sa začala zaoberať nielen touto časťou obyvateľov, ktorá má podobný životný štýl ako bezdomovci, ale celou komunitou. V tom čase zareagovali na výzvu Nadácie otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation a napísali prvý projekt, zameraný na komunitu na Ladislavovom dvore.

²¹ <http://www.pohronie.sk/horuci-zemiak-ladislavov-dvor/138/> citované dňa 6. 6. 2011.

Zdroje, z ktorých boli financované jednotlivé projekty uvádzam pri ich popise, okrem nich získava organizácia finančné prostriedky od zahraničných sponzorov, z Cirkvi bratskej a z dobročinných bazárov šatstva.

Čo sa týka personálneho zloženia, počas výskumu v organizácii bola na plný úväzok zamestnaná iba riaditeľka, ostatní pracovníci boli zamestnaní len na čiastočné úväzky alebo ako nezamestnaní vykonávali dobrovoľnícku službu, ktorá je formou aktivácie uchádzačov o zamestnanie.

3.2.1 Doterajšie projekty OZ Miesto v dome

Prvý projekt, ktorý bol zameraný na túto lokalitu mal názov **Ladislavov dvor** a realizoval sa v roku 2008. Financovaný bol z Nadácie otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation (NOS-OSF). Jeho cieľmi bolo:

- vytvoriť priestor na verejnú diskusiu o probléme Ladislavovho dvora a jeho efektívnych riešeniach,
- vytvoriť priestor na obhajobu občianskych záujmov komunity na Ladislavovom dvore,
- zaktivizovať zainteresované inštitúcie, miestne organizácie, dobrovoľníkov, stakeholderov²² k úzkej spolupráci pri spoločnom riešení problematiky,
- presadiť potrebu okrúhlych stolov,
- vytvoriť komplexnú stratégiu rozvoja komunity na Ladislavovom dvore.

Zástupcovia organizácie sa stretávali s pracovníkmi mestského úradu, riaditeľmi škôl, políciou, pracovníkmi bytového družstva. Okrem iného sa snažili aj o to, aby obyvatelia Ladislavovho dvora získali nájomné zmluvy a mohli požiadať o príspevok na bývanie. „*Snažili sme sa riešiť začarovaný kolotoč, v ktorom títo ľudia žijú. Neplatia byty,*

²² Stakeholder je „akýkoľvek jednotlivec, skupina alebo subjekt, ktorý priamo či nepriamo ovplyvňuje alebo je priamo či nepriamo ovplyvňovaný pôsobením firmy alebo organizácie. Patria sem interné zainteresované subjekty (ako napr. zamestnanci a ich rodiny, odbory, dobrovoľníci) alebo externé subjekty (napr. klienti, zákazníci, dodávatelia, vlastníci, donori, finančné skupiny, miestna komunita, politici, profesné a akademické organizácie, environmentálne skupiny, biosféra, celá populácia apod.).“
http://www.partnerstva.sk/buxus/generate_page.php?page_id=256 citované dňa 27. 6. 2011.

lebo ich nemajú z čoho platiť. Podarilo sa, že šesť-sedem rodín dostalo nájomné zmluvy“ (žena, 45 rokov).

Výstupom z tohto projektu bol okrem iného aj dokument *Stratégia riešenia problematiky Ladislavov dvor*, ktorý opisuje vtedajšiu situáciu obyvateľov tejto lokality aj názory verejnosti na túto problematiku. „Na základe získaných skúseností a poznatkom jednotlivých aktérov okrúhleho stola boli pomenované základné problémy, ktorých riešenie môže priniesť zlepšenie sociálnej situácie komunity na LD a sekundárne pozitívne ovplyvniť aj kvalitu života mesta Levice“ (Stratégia riešenia... 2008: 7). Za základné problémy boli označené vzdelanie, bývanie a životný štýl. Stratégia tiež obsahuje návrhy riešenia problémov. Predpokladá účasť všetkých zainteresovaných strán, pod ktorými sa myslí štátna správa, samospráva, mimovládne organizácie, samotní členovia komunity a verejnosť. Ďalej navrhuje oboznámiť verejnosť so životom a potrebami obyvateľom Ladislavovho dvora a vytvoriť možnosti na ich integráciu. Prostredníctvom médií poskytnúť pravdivý obraz komunity, apelovať na angažovanosť relevantných subjektov pôsobiacich v Leviciach a okolí, „vyzdvihovaním a zviditeľňovaním pozitívnych výsledkov a príkladov pri snahe o riešenie stavu stimulovať aj samotných príslušníkov komunity k angažovanosti a aktivite na riešení problémov, ktoré sa dotýkajú primárne práve ich“ (Stratégia riešenia... 2008: 10). Okrem týchto princípov obsahuje aj konkrétne nástroje: nízkoprahové zariadenie, terénnych sociálnych pracovníkov, komunitných pracovníkov, inštitút osobitného príjemcu, predškolskú výchovu, školský autobus, prevenciu patologických javov, vzdelávanie a tréning zástupcov komunity a priebežný monitoring a korekcie (Stratégia riešenia... 2008). Z týchto deviatich návrhov sa zrealizovali tri, projekt terénnej sociálnej práce (dve pracovníčky pre túto komunitu), prevencia patologických javov vo forme voľnočasových aktivít pre deti a tréning zástupcov komunity, ktoré bolo súčasťou ďalšieho projektu OZ Miesto v dome.

Priamo na projekt Ladislavov dvor nadviazal projekt **Kráčame ďalej**, realizovaný v roku 2009, tiež finančne podporený z NOS-OSF. Zámerom bolo začať systematicky pracovať s niekoľkými zástupcami tejto rómskej komunity, za účelom budovania ľudských zdrojov a viesť ich k aktívnej účasti na ďalšom rozvoji a advokácii lokality Ladislavov dvor. Na základe dovtedajších skúseností a kontaktov s členmi komunity bolo vybraných niekoľko ľudí, ktorí sa zúčastňovali stretnutí. „*To bol projekt, kde sme vybrali asi desať ľudí z Ladislavovho dvora, ktorých sme už poznali a pri ktorých sa nám zdalo, že by sa ich dalo posunúť niekam ďalej. (...) To boli stretnutia, kde sme hovorili problémoch. Oni prešli napríklad takým kurzom komunikácie. Učili sme sa s nimi o tom, že keď prídu niekde na*

úradu, ako majú vystupovať, ako majú postupovať. Aby si vedeli zadefinovať svoje problémy“ (žena, 45 rokov).

Aktivity obsahovali okrem iného zážitkovú formu vzdelávania pre zástupcov komunity k získaniu základných zručností, ktoré sú potrebné na presadzovanie záujmov komunity a vytváranie príležitostí k oboznámeniu sa s príkladmi riešenia podobných problémov rómskych komunít v našom regióne.²³

Ak by sme mali hodnotiť tento projekt podľa ukazovateľov úspešnosti, ktoré boli určené na začiatku, jeho úspešnosť bola len čiastočná, z kvalitatívnych i kvantitatívnych ukazovateľov úspešnosti sa podarilo naplniť iba niektoré. Projekt si kládol za cieľ získať štyroch dobrovoľníkov z komunity, ktorí by spolupracovali pri ďalších aktivitách. S občianskym pravidelne spolupracovali pri ďalších projektoch hlavne dvaja členovia komunity a ich rodinní príslušníci. Toto bol podľa riaditeľky združenia najväčší prínos projektu. Väčší počet dobrovoľníkov z komunity sa zapájal iba zriedkavo, napríklad na deň detí, ktorý bol zorganizovaný priamo v lokalite. Bolo to spôsobené aj tým, že inokedy nebol priestor na to, aby sa zapojili viacerí. Samotní obyvatelia však skonštatovali, že na ostatných sa nedá spoliehať. Myslím si, že niektorí z členov komunity by boli schopní presadzovať záujmy komunity, ako však sami povedali, potrebujú k tomu „pomocnú ruku“. Tu by mohol byť veľmi nápomocný napríklad komunitný pracovník.

Súčasťou projektu bola aj návšteva dvoch rómskych centier v Čate a v Žarnovici, ktoré založili a vedú Rómovia. V obci Čata v okrese Levice pôsobí občianske združenie Rómske srdcia – Romane Jile, ktoré inšpirovalo združenie Miesto v dome k doučovaniu detí na Ladislavovom dvore. *„V Čate sa hlavne venujú kultúre, hudbe, vystúpenia robia (...). Ja som napríklad z Čaty získala myšlienku doučovať deti na Ladislavovom dvore. (...) Oni tam mali takú triedu, kde sa deti doučovali. Oni to robili takým spôsobom, že v sobotu sa stretávali a mali dobrovoľníčky učiteľky zo škôl, ktoré tam v sobotu prichádzali na hodinu, na dve a doučovali tie deti“ (žena, 45 rokov).*

Ďalšie dva projekty boli zamerané na deti, mali rovnakú cieľovú skupinu a participovali na nich väčšinou tí istí dobrovoľníci. Oba spočívali v tom, že združenie každý mesiac zorganizovalo nejakú aktivitu, väčšinou len pre časť detí. Boli to napríklad výlet do bažantnice, indiánsky deň, návšteva hokejového zápasu, púšťanie šarkanov, modelovanie z hliny, atď. Najčastejšie sa realizovali mimo Ladislavovho dvora, keďže tam chýba priestor na takéto podujatia. Priamo v lokalite uskutočnil len Deň detí a časť aktivity

²³ <http://www.miestovdome.sk/projekt-kracame-dalej-budovanie-personalnych-zdrojov-v-lokalite-ladislavov-dvor>.

Recyklujeme umením, konkrétne vyzbieranie odpadkov z ihriska. Tieto aktivity boli otvorené celej komunite, s tak veľkou skupinou sa ale ťažko pracuje, preto sa väčšinou vybrala menšia skupina detí, ktorá sa dopravila mimo lokality. Tým sa však zmenšuje priestor pre zapojenie sa dospelých členov komunity.

Projekt **Chceme rovnakú šancu** prebiehal od mája do septembra 2010, finančne ho podporila nadácia Orange. Cieľovou skupinou boli deti od 5 do 12 rokov, ktorým miestne prostredie neposkytuje vhodné podmienky pre zdravý osobnostný rozvoj. Projekt mal deťom poskytnúť plnohodnotný program na trávenie voľného času.²⁴

Naň nadviazal ďalší projekt. Každomesačné organizovanie aktivít pokračovalo ďalej prostredníctvom projektu **Deti Ladislavovho dvora**, ktorý má trvať do júna 2011. Realizácia projektu bola podporovaná z grantového programu Hodina deťom. Cieľovou skupinou bolo približne 30 detí vo veku od 5 – 12 rokov. „Cez jednotlivé zážitkovo orientované aktivity projektu, majú deti možnosť získať nové skúsenosti, vedomosti a sociálne zručnosti. Na projekte participuje 12 dobrovoľníkov a realizuje sa aj s podporou partnerských organizácií.“²⁵

Podľa informátorky sa v otázke, či sa situácia na Ladislavovom dvore zlepšila, s kolegami nezhodujú. Jej sa však zdá, že sa zmenila k lepšiemu aspoň v niektorých oblastiach, je tam napríklad menší neporiadok. *„Ja keď som tam začala chodiť, určite tam bola oveľa väčšia špina napríklad. Neviem do akej miery sme my k tomu prispeli, že ako sa o tom to začalo hovoriť, ako sme napríklad s mestom začali o tom vtedy komunikovať, mne sa zdalo, že sa veci hýbu dopredu. (...) Pred tým, keď sme tam chodili, ja som mala pocit, že tam nie je kde stúpiť“* (žena, 45 rokov). O poriadok v lokalite sa starali samotní obyvatelia, ktorí upratovali v rámci aktivačných prác a pravdepodobne boli preto aj viac motivovaní udržiavať ho.

Čo sa týka projektov orientovaných na deti, pracovníci a spolupracovníci združenia hovoria, že pokroky u detí vidieť najmä v disciplinovanosti. Práca s menšími skupinami detí umožňuje individuálny prístup a budovanie vzťahov, zlepšuje sa komunikácia a správanie detí. To však možno povedať iba o akciách, žiadalo by sa zistiť, či sa nejaké výsledky práce s deťmi prejavili napríklad aj v škole, či v domácom prostredí. Zmenu v správaní detí respondentka vnímala napríklad na jarňom výlete detí vo Zvolene, na ktorý išli vlakom. *„Ja napríklad som to veľmi silno pociťovala vtedy, keď sme v tom Zvolene*

²⁴

http://nadaciaorange.sk/rs/foto/articles/file/Prekrocme%20spolu%20bariery%202010_Podporene%20projekty%20s%20anotaciou_final.pdf.

²⁵ <http://www.miestovdome.sk/hodina-detom>.

boli. Ja keď som prišla pred nejakými dvomi-tromi rokmi na Ladislavov dvor, to bolo o tom, že som mala pocit, že len chvíľku sa tam dá byť. Lebo to sa proste trhali ľudia. Totižto na začiatku, keď sme išli na Ladislavov dvor, tak väčšinou sme niečo rozdávali. A človek mal ten pocit, aj tie malé deti, že keď si teraz ako prvá nič neodtrhnem, tak ja nič nedostanem. A v tomto vidím napríklad ten obrovský posun, že tie deti postaviš do radu a v pokoji sa postaví do radu, lebo vedia, že aj ten posledný dostane. (...) To, že ísť vlakom s týmito deťmi, za plnej prevádzky, my sme úplne v pohodičke išli. No to ja si pred dvomi rokmi napríklad neviem predstaviť“ (žena, 45 rokov).

Tieto zmeny v správaní sa týkajú aj rodičov detí. Stávalo sa napríklad, že keď išla niekam jedna skupina detí, rodičia a príbuzní iných detí sa prišli sťažovať. Systém striedania detí pri rôznych aktivitách však časom pochopili a ak aj majú problém, riešia ho menej emotívne. *„Aj tí rodičia pochopili, že teraz idú tieto a o mesiac pôjdu iné deti. (...) A už pochopili, že to je pravda, že to nepoviem preto, lebo ho chcem odbiť a aj tak jeho dieťa nezoberiem“ (žena, 45 rokov).*

3.2.2 Zapájanie sa dobrovoľníkov

V organizácii sa vo významnej miere uplatňujú aj dobrovoľníci, pri návštevách starých ľudí, alebo ako pomocníci pri výdaji jedla pre „núdznych“. Najviac sa ich zapájalo v aktivitách pre deti z Ladislavovho dvora. Aj doučovanie detí bolo iniciatívou zo strany dobrovoľníkov, do lokality začali chodiť v roku 2009. Do jari v roku 2011 sa tu vystriedalo asi desať ľudí. Okrem jedného dobrovoľníka to boli všetko dievčatá a ženy, študentky stredných alebo vysokých škôl, zúčastňovali sa viac-menej pravidelne, niektoré aj každý týždeň. Kvôli kapacite priestoru aj auta mohli ísť naraz doučovať maximálne štyria dobrovoľníci, minimálny počet bol dve osoby. Viacerí sa popri tom, ako doučovali snažili vypomôcť konkrétnym ľuďom z majera aj tým, že im priniesli vyradené oblečenie alebo hračky pre deti.

Odlišná bola situácia pri ostatných aktivitách pre deti. Zapájali sa v nich tí istí ľudia, ktorí chodili doučovať a mnohí ďalší, tiež prevažne študenti. V Leviciach vysoká škola nie je, preto to boli väčšinou študenti stredných škôl alebo študenti dochádzajúci na vysoké školy do Nitry. Počet dobrovoľníkov, ktorých organizácia potrebuje býva rôzny v závislosti od toho, aká aktivita sa pripravuje. Jednorazovo sa zapájali aj väčšie počty, pri organizovaní mikulášskej akcie sa napríklad zapojila takmer celá trieda z gymnázia, veľa ľudí sa zapojilo aj na Deň detí. Aktivity na Deň detí boli pre všetky deti z komunity a ako

dobrovoľníci sa zapojili aj niektorí členovia komunity. Zväčša však stačil menší počet dobrovoľníkov. Ich úlohy boli rozmanité, od plánovania a prípravy podujatia, prípravy pomôcok, občerstvenia, hrania sa s deťmi, dozerania nad nimi, atď. Tí, ktorí sa najprv zúčastnili takýchto aktivít niekedy prejavili záujem aj o doučovanie, iným zase viac vyhovovalo takéto sporadické zapájanie sa. Tu sa tiež ako dobrovoľníci zapájali muži zriedkavo, práca s deťmi a sociálna práca sú oblasti, kde prevažujú ženy.

Medzi dobrovoľníkov patria aj šoféri, ktorí sa starajú o dopravu dobrovoľníčiek, pretože po skončení doučovania už nejde do mesta žiaden autobusový spoj. V tejto službe sa striedajú v súčasnosti dvaja ľudia, žena a muž, ktorí chodia vlastnými autami.

Práca s dobrovoľníkmi prináša aj mnohé problémy, neistoty a riziká. Vždy je neistá napríklad účasť dobrovoľníkov na aktivitách, občas sa stane, že rodičia dobrovoľníčok nesúhlasia s tým, aby chodili priamo do lokality. Donedávna sa dobrovoľníci mimo akcií ani nestretávali, chýbala spätná väzba či ich vzdelávanie. Problematické boli aj plánovacie stretnutia pred akciami, ktorých sa zúčastňovalo minimum dobrovoľníkov. Koncom roka 2010 však Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation podporila vzdelávací projekt **Aj my chceme jednotky**, ktorý sa začal realizovať od januára 2011. Je zameraný na prácu s dobrovoľníkmi, ktorí sa zúčastňujú aktivít s deťmi z Ladislavovho dvora, hlavne doučovania. Do tohto projektu sa zapojilo viacero študentiek Pedagogickej a sociálnej akadémie v Leviciach. Vytvoril sa tak priestor pre výmenu skúseností, zdieľanie dojmov, spätnú väzbu a získavanie nových informácií, na jeho hodnotenie je však ešte skoro.

3.2.3 Názory členov komunity na pôsobenie inštitúcií, organizácií a jednotlivcov v lokalite

S Miestom v dome v súčasnosti pri programoch pre deti aktívne spolupracujú predovšetkým dvaja členovia komunity. Jeden poskytuje priestory svojho bytu raz do týždňa pre doučovanie, v prípade potreby sprostredkuje kontakt s inými členmi komunity. Ďalšia spolupracovníčka sa zapája pri organizovaní ostatných aktivít, podľa zoznamu navštevuje rodičov detí a oboznamuje ich s pripravovaným programom. V deň, kedy sa konala akcia vždy zabezpečila, aby určené deti čakali na vopred dohodnutom mieste alebo ich priviedla do strediska.

V lokalite pôsobilo občianske združenie Návrat. Prácu Miesta v dome a Návratu informátori často neoddeľovali a nerozlišovali. Na jednej strane je to preto, lebo zamestnanci Návratu sa angažovali aj v Mieste v dome, na druhej strane sa cieľové

skupiny prelínali, deti z rodín, v ktorých bola robená sanácia sa zúčastňovali aktivít Miesta v dome. „*Tuto nerobia nič, len akurát to Miesto v dome. Berú ich do kina, teraz boli v Maďarsku, na tri dni idú na chatu.*“ (muž 55 rokov). Výlet do Maďarska bola akcia Návratu.

Problém nastal, keď v roku 2010 zorganizoval Návrat letný tábor pre deti, s ktorými pracovali. Z rozhovorov z informátormi vyplynulo, že podľa nich do tábora nemali ísť problémové deti. Rodičia detí aj pri neformálnych rozhovoroch často zmieňovali, že to nebolo dobré, že „*urobili tábor pre zlé deti*“. Išli tam niektoré deti, ktoré chodili „poza školu“, neučili sa alebo fetovali a „dobré deti“, ktoré mali vzornú dochádzku do školy a dobrý prospech ostali doma. Smerom na organizátorov aktivít pre deti vznášali požiadavku, aby bol ďalší tábor zorganizovaný ako odmena pre „dobré deti“.

Prácu s deťmi vnímali pozitívne, aj keď možno nevedeli presne povedať v čom je pre deti prospešná, boli radi, že aspoň časť z voľného času detí je využitá zmysluplne, nerobia zle a niekto sa im venuje. Minimálne boli rodičia radi, že deti niečo dostali zadarmo a že mali radosť z týchto aktivít. Len jeden informátor sa zmienil o tom, že sa jeho vnuk aj vďaka doučovaniu zlepšil v čítaní.

Deti sa samozrejme na všetky aktivity tešili, radi chodili aj na doučovanie, hoci niektorí sa potom učiť nechceli, ale rovno si pýtali omaľovánky, či lepidlo. Kapacita priestorov a dopravných prostriedkov či možnosti pracovníkov a dobrovoľníkov umožňujú pracovať väčšinou len s menšou skupinou detí, niektoré preto bývali sklamané, keď sa nemohli zúčastniť. Zo strany organizácie bola snaha, aby sa každomesačných aktivít mohli zúčastniť všetky deti, aj keď nie naraz. Bolo to však ťažko realizovateľné. Neexistuje žiaden úplný zoznam detí, ktoré tu bývajú. Doučovania sa zúčastňovala len menšia časť z nich, viaceré chodili napríklad na výlety a športové podujatia, ale niektoré deti sa nezúčastnili žiadnych, alebo takmer žiadnych aktivít.

Do predchádzajúcich projektov sa zapájalo viac ľudí z lokality, pri projektoch rpe deti však už nebol taký priestor, aby sa zapojili viacerí dospelí, mnohí o to ani nemali záujem. Niektorým spolupráca priniesla sklamanie, alebo v nej nevideli zmysel. Informátorka napríklad neverila, že by sa situácia na Ladislavovom dvore dala zlepšiť. *Neviem čo od nás chceli, veď tu sa nič nedá* (žena 35). Príčiny ukončenia spolupráce boli rôzne, napríklad aj zhoršenie vzťahov s ľuďmi zapojenými v organizáciách.

Sklamaní zažili oveľa viac. Ako povedal informátor, po tom čo ich vysťahovali, mesto sa o nich už nezaujímal. Dúfali, že bude vybudované ihrisko, ktoré im už dávnejšie predstavitelia mesta sľúbili, alebo dobudovaný areál okolo bytov (napríklad vysadenie

zelene a inštalovanie lavičiek). O investovanie do tejto lokality je však malý záujem, keď sa snažili niečo vybaviť, kompetentní argumentovali nečinnosť nedostatkom peňazí, alebo im ukázali, koľko sú obyvatelia Ladislavovho dvora dlžní. Informátori mi napríklad rozprávali, ako si chceli vybaviť splátky v elektrárnach, pretože naraz nie sú schopní svoje dlhy splatiť, ale tam ich požiadavke odmietli vyhovieť. *„Chodili sme do elektrárni, že na splátky, tak nás vyrazili (...) my by sme chceli platiť, ale odmietajú nám podať pomocnú ruku“* (muž, 58 rokov).

V Leviciach od konca roka 2010 funguje projekt terénnej sociálnej práce. Ladislavov dvor navštevujú dve pracovníčky, pomáhali aj niektorým z mojich informátorov, ktorí sa vyjadrili, že sa o nich pracovníčky zaujímali a boli im nápomocné. Viacerí z obyvateľov však nemali záujem o spoluprácu s nimi. Niektorí nespolupracovali s nikým kvôli nedôvere a nenaplneným očakávaniam z predchádzajúcej spolupráce, iní napríklad spolupracovali s niektorými organizáciami, ale s terénnymi sociálnymi pracovníčkami odmietli komunikovať, k čomu mi aj uviedli svoje dôvody.

Z pohľadu členov komunity sa často dostávala pomoc, či už vo forme materiálnej alebo inej, tým čo si ju najmenej zaslúžili. *„...sú tu takí Cigáni, čo si nezaslúžia ani vodu (...) môžete ich podporovať ako chcete, furt budú žiť tak ako žijú. Takýto človek by chcel žiť, vedel by som žiť normálne ako aj bieli, ale nemám na to“* (muž, 58 rokov). Schopnosti a možnosti obyvateľov zlepšiť svoju životnú úroveň sú rôzne. Na Ladislavovom dvore sa ľudia navzájom poznajú a vedia o sebe, aký život vedú tí ostatní. Podľa nich, mnohí čo žijú v horších podmienkach si za svoju situáciu môžu sami. Zdalo sa im nespravodlivé, keď inštitúcia či organizácia poskytla nejakú formu pomoci takýmto obyvateľom, zatiaľ čo tým „slušnejším“ nie. Zaslúžili by si ju podľa nich skôr takí čo sa „snažia“ (majú doma poriadok, správajú sa slušne, zaobstarávajú si financie legálnym spôsobom, atď.).

Jeden z respondentov spolupracoval s políciou. Pomoc pri riešení konfliktov v lokalite však nesie isté riziká. Bez finančnej odmeny nebol motivovaný ďalej spolupracovať a vystavovať sa im. *„Ja som robil, s primátorom som spolupracoval, chodil som na tie besedy medzi policajtov kvôli kriminalite. Tu sa znížila kriminalita, čo ja viem o 90 % môžem si dovoliť povedať toto, nekradnú. Teraz, prečo ja mám robiť také veci (...). Príklad: všeliaki sú medzi Cigánmi aj bielymi. Bijú sa. Ja teraz tam musím ísť a riešiť to. Môžete vedieť kto vás pichne zozadu nožom? Ja to mám robiť zadarmo? On to nerobí zadarmo (primátor). Keď ja potrebujem každý cent. Dá nám asi dva krát peniaze – neni sú na to peniaze. Slovensko to nevyužíva tie fondy všeliake. Aby nám za prácu, nie milodary dali“* (muž, 58 rokov).

3.2.4 Názory verejnosti na pôsobenie organizácií na Ladislavovom dvore

O tom kto a ako pôsobí na Ladislavovom dvore mali respondenti – obyvatelia mesta Levice pomerne málo informácií. Viacerí poznali organizáciu Miesto v dome, no o jej pôsobení vedeli pomerne málo aj keď niektorí z nich sú známí či príbuzní dobrovoľníkov alebo členov organizácie. Vedeli, že „niečo sa tam robí s deťmi“, ale málokto z nich vedel aj o konkrétnych aktivitách. Preto by sme mohli skôr hovoriť všeobecne o práci s rómskymi deťmi alebo rómskymi komunitami, než konkrétne o Ladislavovom dvore.

Mnohí informátori sa domnievali, že práca s deťmi prináša pozitívne výsledky. „*Ukážu deťom aj iný spôsob života, iné vzory. Iné možnosti ako tie, ktoré poznajú*“ (žena, 41 rokov). Tiež napríklad posilňujú toleranciu, rozvíjajú talenty, deti sa učia disciplíny. Podľa jedného z nich je pozitívum už len v tom, že „*nejakí bieli chcú byť s nimi, majú kontakt s majoritou*“ (muž, 35 rokov). Otázna je ale efektivita vynaložených prostriedkov a úsilia. „*Každá aktivita prináša svoj výsledok, no je otázne či je vnímaný ako dostačujúci*“ (muž, 35 rokov). Podľa jedného z respondentov vzhľadom na to, koľko prostriedkov sa vynaložilo na riešenie rómskej problematiky by sa mali výsledky prejavovať vo väčšej miere.

Pôsobenie v komunite by malo byť dlhodobé, to si uvedomovali aj viacerí respondenti. Rovnako aj to, že výsledky práce sa často neprejavujú hneď, ale až po dlhšej dobe. „*Výsledky by sa mali ukázať neskôr, v súčasnosti majú (obyvatelia) aspoň pocit, že sa niekto o nich zaujíma*“ (žena, 47 rokov). Projekty by podľa viacerých mali byť dlhodobé, do práce treba zapojiť a motivovať členov komunity, pretože sú to predovšetkým oni, ktorým by malo najviac záležať na riešení situácie. Potrebná je podľa nich aj práca s verejnosťou. Obyvatelia Ladislavovho dvora si nedokážu vyriešiť svoje problémy sami, ale potrebujú na to pomoc zo strany majority. „*Určite by sa mali zaškoliť samotní obyvatelia a nádej treba vkladať do detí*“ (žena, 21 rokov). „*V prvom rade by si spoločnosť pred týmito ľuďmi nemala zatvárať oči, spoznať ich samozrejme podľa možností, pochopiť ich potreby a snažiť sa ich naučiť, aby dokázali urobiť niečo sami pre seba. (...) My Levičania očakávame veľké zmeny od ľudí z Ladislavovho dvora, čo je aj oprávnené, no nie sme veľmi naklonení meniť svoje názory. Taktiež sa až na výnimky nesnažíme nejakým spôsobom pomôcť. Aby sa niečo zmenilo na Ladislavovom dvore musia sa meniť obidve skupiny ľudí*“ (muž, 33 rokov).

Podľa informátorov je vhodný princíp motivácie a odmeňovania podľa zásluh, „neodmeňovať povaláčov“, ale tých, ktorí si to zaslúžia a tiež aby to fungovalo aj naopak, napríklad podľa jedného respondenta treba *„neprispôsobivých vyťahovať, ale už bez náhradného bývania, tým, ktorí zničili pridelené byty odobrať sociálne dávky. Inak k zlepšeniu nedôjde“* (muž, 44 rokov).

4 Návrhy

V tejto časti uvádzam odporúčania pre ďalšiu prácu neziskovej organizácie s komunitou z Ladislavovho dvora a tiež aj niekoľko návrhov pre konkrétne aktivity. V prvom rade by som odporučila dodržiavať princípy, ktoré sú uvedené v teoretickej časti tejto práce. Pravdaže nemusia byť sformulované presne tak ako ich uvádzam ja, dajú sa nájsť v rôznych zdrojoch rozlične definované. Často sa nedajú všetky uplatňovať pri každom projekte, ale mala by tu existovať aspoň snaha o ich dodržiavanie, resp. by sa nad každým projektom malo zamýšľať aj z tohto pohľadu. Ja som ich sformulovala ako komunitný princíp, prácu (aj) s majoritou, integráciu, spoluprácu a dlhodobé a cielené pôsobenie.

V predchádzajúcej časti o doterajších projektoch občianskeho združenia som už spomenula návrhy riešenia problémov uvedené v *Stratégii riešenia problematiky lokality Ladislavov dvor* (2008).

Doučovanie

V súčasnosti sa deti doučujú jedenkrát týždenne. Domáci, ktorí poskytujú priestor požiadali dobrovoľníčky, či by nechodievali učiť dvakrát za týždeň. Počet dobrovoľníkov je však kolísavý a tiež je otázne, či ich v budúcnosti bude mať kto koordinovať. Do konca roka 2011 prebieha projekt pre vzdelávanie dobrovoľníkov. Vzdelávanie a aktívne vyhľadávanie dobrovoľníkov by však nemalo byť iba dočasné. Táto, aj iné aktivity s deťmi si vyžadujú neustálu prácu s dobrovoľníkmi, čo by mohlo byť náplňou práce ich koordinátora. Táto funkcia by mohla byť v budúcnosti platená, koordinátor by mal okrem organizovania doučovania na starosti organizovanie stretnutí dobrovoľníkov, ich vzdelávanie aj vyhľadávanie nových dobrovoľníkov, prezentáciu dobrovoľníckej práce na školách. V budúcnosti by sa tiež mohol sledovať prospech detí v škole, aby sa ukázalo, či má doučovanie vplyv na ich školskú úspešnosť. V prípade záujmu by sa mohla nadviazať spolupráca s učiteľmi detí, poskytnúť by dobrovoľníkom napríklad informácie o učive, metódach, odporučili by postupy pre konkrétne deti a podobne.

Predškolská príprava

U detí z Ladislavovho dvora predškolská príprava absentuje. Zariadenia, ako napríklad materské školy sú pre rodičov detí z finančného hľadiska nedostupné a doma sa

jej väčšinou venuje málo pozornosti. Keďže sa deťom často venujú ich starší súrodenci, najmä sestry, navrhujem sa v predškolskej príprave spolupracovať aj s nimi alebo s rodičmi detí. Pomáhali by pri činnostiach menej samostatným deťom a zároveň by sa učili, ako sa s nimi dá pracovať aj doma. Stretnutia by mali smerovať k tomu, aby deti boli lepšie pripravené na vstup do školy a menej zaostávali za deťmi z majority. S predškolskou prípravou by sa malo začať skôr ako tesne pred nástupom do školy, aby sa predchádzalo zapisovaniu detí do špeciálnej školy. Predškolská príprava môžu tak ako doučovanie robiť dobrovoľníci, vhodná by však bola pomoc odborníka, ktorý by im poradil, ako majú deti pripravovať na školu.

Spolupráca s pedagógmi a školami

Pri aktivitách ako doučovanie a predškolská výchova by mohli byť pre dobrovoľníkov užitočné odborná príprava a pedagogické poradenstvo, pretože oni samotní väčšinou nemajú pedagogické vzdelanie. Stretnutia s učiteľmi detí, vyhodnotenie vplyvu doučovania a iných aktivít, spätná väzba od učiteľov by mohli v budúcnosti usmerniť prácu s deťmi a zväčšiť jej efektívnosť.

Motivácia – odmeňovanie

Medzi obyvateľmi je doteraz v povedomí tábor, na ktorý išli problémové deti – „tábor pre zlé deti“ a niektorí sa sami dožadujú, aby prípadná ďalšia takáto aktivita bola na princípe zásluhovosti. Iných aktivít sa zúčastňujú všetky deti, prípadne sa z nich dočasne vylúčia deti s problémovým správaním. Účasť na táboch, ak sa nejaký podarí zorganizovať, ale aj na niektorých iných aktivitách (nie však všetkých) by mala byť umožnená za odmenu. Podmienkou je sledovanie prospechu aj správania dieťaťa v spolupráci so školami aj rodičmi a dopredu určiť podmienky účasti aj to, ktorých aktivít sa to týka. Ak sa bude sledovať prospech detí, mali by sa odmeňovať deti, ktoré ho budú mať najlepší alebo si ho budú zlepšovať.

Spoločné aktivity pre rómske a nerómske deti

Terajšie aktivity pre deti sa síce snažia zlepšiť kvalitu ich života, ale jediní členovia majoritnej spoločnosti, s ktorými v rámci nich trávia čas sú pracovníci a dobrovoľníci z OZ. Výnimkou bol športový turnaj, kde boli deti z Ladislavovho dvora v tímoch

zamiešané medzi nerómskych hráčov. Podobné akcie na ktorých by sa deti stretávali so svojimi rovesníkmi z majority by mohli byť súčasťou projektov plánovaných v budúcnosti. Mohli by to byť napríklad športové alebo súťažné podujatia, kde by boli deti z majera rozdelené do zmiešaných tímov a boli by tak nútené spolupracovať s rovesníkmi alebo mladými ľuďmi z majority. Ostatní účastníci aj verejnosť by mali byť oboznamovaní o význame takýchto aktivít.

Čitateľský krúžok

Jednalo by sa o kratšie stretnutia s trvaním asi jednu hodinu, ktorých cieľom by bolo motivovať deti a mládež k čítaniu. Išlo by nielen o to, aby text prečítali, ale aby mu aj porozumeli a vedeli s ním pracovať. Na stretnutiach by sa diskutovalo o textoch, prečítali zadania, časť by mohla byť vyplnená aj inou činnosťou, ktorá s čítaním priamo nesúvisí, napríklad hrou. Na konci stretnutia alebo pred ďalším stretnutím by dostali nové texty a zadania na študovanie. Táto aktivita si bude vyžadovať vyhľadávanie a prípravu textov a vypracovanie zadania k textom. Texty a zadania by dostali vždy dopredu, dĺžkou i náročnosťou by mali byť prispôsobené veku účastníkov. Tí by boli podľa schopností rozdelení do niekoľkých úrovní, na stretnutí by sa pracovalo so všetkými naraz. Stretnutia by prípadne mohli byť striedavo vo viacerých domácnostiach, aby sa nejakým spôsobom zapojili aj dospelí, súčasťou by mohlo byť napríklad aj malé občerstvenie. Veľkú účasť nepredpokladám, išlo by skôr o menšiu skupinku do desať ľudí, mnohé deti majú s čítaním problémy a hanbia sa za to. Deti by mohli byť motivované odmenou, ktorá by sa stanovila už na začiatku projektu, v závislosti od rozpočtu, napríklad výlet alebo vecnú odmenu. Získali by ju za prečítanie stanoveného počtu textov.

Komunitné centrum/nízkoprahové zariadenie

Nízkoprahové zariadenie bolo navrhované už v Stratégii riešenia problematiky Ladislavov dvor ako miesto pre vzdelávanie dospelých aj detí, poskytovanie sociálnej pomoci, pre angažovanie sa cirkví a podobne. O zriadenie nízkoprahového centra pre deti a mládež na Ladislavovom dvore sa pokúšalo mesto Levice, žiaľ doteraz neúspešne. V súčasnosti aktivity prebiehajú v domácnostiach obyvateľov, alebo mimo majera. Ak by bol k dispozícii priestor priamo v lokalite zjednodušilo by to doterajšiu prácu s obyvateľmi a otvorilo nové možnosti. Je napríklad jednoduchšie dopraviť niekoľko pracovníkov alebo dobrovoľníkov na majer ako zabezpečiť dopravu, občerstvenie a súhlas rodičov pre 15

detí. Aktivity by boli prístupnejšie pre viacerých obyvateľov, odpadlo by napríklad aj neustále prenášanie pomôcok na doučovanie. Niektorí obyvatelia Ladislavovho dvora majú záujem o viac aktivít pre deti. Ak by sa okrem doučovania konali pravidelne napríklad aj záujmové krúžky, niektoré aktivity by mohol organizovať zamestnanec centra.

Posilňovanie sebavedomia a rómskej identity

Deti a aj ostatní obyvatelia majú malé vedomosti o dejinách a kultúre Rómov, hoci sa k nim hlásia. Vzdelávanie v oblasti histórie a kultúry, napríklad hudby, tanca, literatúry a jazyka formou prednášok by mohlo byť určené aj iným vekovým kategóriám, nielen deťom. Mohli by sa oboznamovať aj so súčasným rómskym umením a osobnosťami. Do spolupráce by sa mohli prizvať rómske organizácie alebo Rómovia, ktorí sa venujú podobnej činnosti z Levíc a okolia.

Záver

Sociálne vylúčenie je závažný spoločenský problém, na Slovensku vo veľkej miere postihuje najmä rómske komunity. Na ne upriamujú svoju pozornosť aj mimovládne neziskové organizácie. Vo svojej práci som sa zaoberala rómskou komunitou z Ladislavovho dvora v Leviciach, v ktorej v súčasnosti pôsobí občianske združenie Miesto v dome. Hľadala som odpovede na otázky aké dôsledky vylúčenia môžeme pozorovať na Ladislavovom dvore a ako vnímajú členovia komunity svoju segregáciu. Tiež som sa zameriavala na to, aký je prínos tejto neziskovej organizácie v oblasti sociálnej inklúzie a aké má verejnosť postoje ku skúmanej komunite a pôsobení organizácie v tejto komunite.

Na Ladislavovom dvore žije viac než tristočlenná vnútorne heterogénna rómska komunita s mnohými problémami. Vznikla pred desiatimi rokmi, väčšina jej členov sa tam ocitla nedobrovoľne. Obyvatelia Ladislavovho dvora sú zo spoločnosti vylučovaní vo viacerých dimenziách. Jednotlivé dimenzie môžeme popísať napríklad tak ako ich uvádza J. Percy-Smith s pomocou identifikátorov, z ktorých sa mnohé dajú nájsť aj na Ladislavovom dvore.

Ekonomická dimenzia – na Ladislavovom dvore je už od začiatku existencie tejto komunity takmer stopercentná nezamestnanosť. Obyvatelia sú buď dlhodobo nezamestnaní, alebo nikdy nepracovali. Niektorí z nich si príležitostne privyrábajú, ale aj napriek tomu majú finančné ťažkosti. Mnohí si z príjmov nedokážu zabezpečiť základné potreby, sú odkázaní na pomoc iných.

Sociálna dimenzia – viacerí obyvatelia v minulosti boli bezdomovcami alebo v súčasnosti vedú podobný životný štýl ako bezdomovci. Medzi členmi komunity sú zlé vzťahy, časté sú hádky a v minulosti aj bitky, je tu tiež vysoká kriminalita, respondenti uvádzali najmä krádeže.

Politická dimenzia – v minulosti sa v prospech komunity angažovalo málo obyvateľov, v súčasnosti je ich ešte menej. Majú pocit, že sami bez pomoci nič nedokážu alebo že sa tam ani nič nedá zmeniť.

Susedská/komunitná dimenzia – prostredie je zdevastované a neudržiavané a znečistené odpadkami, odpadová voda zo žump vyteká na povrch. Budovy sú takisto neudržiavané a ošarpané, strechy zatekajú a múry vlhnú, niektoré byty sú preľudnené.

Mnohí obyvatelia žijú v provizórnych podmienkach bez vody, väčšina domácností má elektrickú energiu zavedenú nelegálne.

Individuálna dimenzia – predškolská výchova detí je nedostatočná, žiadne z nich nenavštevujú predškolské zariadenia, v školách majú s učením problémy, veľa detí je zaradovaných do špeciálnej základnej školy. Dospelí členovia komunity majú väčšinou základné vzdelanie, nízku alebo žiadnu kvalifikáciu. Jedným zo závažných problémov komunity je aj fetovanie prchavých látok.

Priestorová a skupinová dimenzia – ako veľké negatívum súčasného stavu vnímajú obyvatelia Ladislavovho dvora geografické odčlenenie a vzdialenosť od ostatných častí mesta. Problémy s prekonávaním tejto vzdialenosti majú nielen, ale komplikuje aj prácu neziskovej organizácie. Takmer všetci neplatiči, ktorí sem boli vyst'ahovaní sú Rómovia.

Občianske združenie Miesto v dome sa problémami tejto komunity zaoberá už niekoľko rokov, jeho aktivity sa rozvíjali postupne, vo svojich začiatkoch pracovalo len s bezdomovcami. Prvý projekt zameraný na Ladislavov dvor bol realizovaný v roku 2008, cieľové skupiny boli samospráva, verejnosť, inštitúcie, organizácie a obyvatelia Ladislavovho dvora. Projekty realizované od roku 2010 boli zamerané už len na deti z tejto lokality a ich zmysluplné využívanie voľného času a rozvoj schopností a zručností. V neziskovej organizácii je vo veľkej miere využívaná dobrovoľnícka práca, najmä pri aktivitách s deťmi z Ladislavovho dvora. Zapájali sa v nich najmä ženy – študentky, niektoré pravidelne, iné sporadicky, v menšej miere muži. Začiatkom roku 2011 sa začalo rozvíjať aj vzdelávanie dobrovoľníkov, ktorí pracujú s deťmi.

Názory členov komunity na pôsobenie občianskeho združenia Miesto v dome, ale aj iných organizácií, či samosprávy boli rôznorodé. Zahrnula som sem aj iné subjekty kvôli tomu, že členovia komunity často nerozlišovali kto organizoval ktorú aktivitu, niektorí ľudia boli pracovníkmi viacerých organizácií alebo pri riešení niektorých problémov viaceré subjekty spolupracovali. Niektorí sa vyjadrili, že neveria tomu, že by sa situácia komunity mohla zlepšiť, iní zase hovorili, že sa situácia už v niektorých aspektoch zlepšila a vidia zmysel v práci tejto organizácie. Aj ostatní obyvatelia mesta Levice sa vyjadrili, že podľa nich táto práca má význam zaoberať touto komunitou. Aj keď väčšina z informátorov nemala informácie o konkrétnych aktivitách, mnohí vedeli aspoň to, že sa niekto venuje deťom. Aj ich názory na pôsobenie neziskových organizácií v rómskych komunitách boli rôznorodé.

Na Ladislavovom dvore môžeme pozorovať mnoho dôsledkov sociálneho vylúčenia, ako napríklad nezamestnanosť, príjmovú chudobu, kriminalitu, bezdomovectvo, devastáciu životného prostredia, problémy vo vzdelávaní, fetovanie, priestorovú segregáciu atď. Aj samotní obyvatelia ich vnímajú negatívne, vzťahy vo vnútri komunity aj celkovú situáciu komunity hodnotili ako zlé s malými predpokladmi pre zmeny k lepšiemu.

Výsledky práce neziskovej organizácie sú ťažko merateľné, ich zhodnotenie by si vyžadovalo dlhodobejšie pozorovanie. Členovia komunity boli ohľadom zlepšovania stavu skôr pesimistickí, aj keď niektorí isté prínosy videli. Väčší prínos svojej práce vnímajú členovia organizácie. Aj keď zatiaľ ťažko môžeme hovoriť o sociálnej inklúzii tejto komunity, organizácia sa snaží zlepšovať jej situáciu a vytvárať predpoklady na začleňovanie do spoločnosti. Pôsobenie organizácie v tejto komunite však má aj viaceré obmedzenia a problémy. Sú to napríklad chýbajúci priestor pre aktivity priamo v lokalite, nízka participácia členov komunity v projektoch, nedostatočná komunikácia s ostatnými subjektmi, ktorých sa táto problematika týka. Obmedzujúce sú aj zlé vzťahy vo vnútri komunity.

Obyvatelia mesta, ktorých som sa opýtala na názor na Ladislavov dvor ho popisovali prevažne negatívnymi charakteristikami. Považovali ho za nebezpečné a problémové miesto, ktorého obyvatelia žijú v zlých až katastrofálnych podmienkach. Zároveň z ich výpovedí vyplynulo, že sa podľa nich problémami jeho obyvateľov treba zaoberať a mal by im niekto pomáhať, musia to však sami chcieť. Niektorí si uvedomovali, že v zlej situácii sa neocitli len vlastným pričinením. Niektorí obyvatelia mesta tiež rôznymi formami podporovali prácu s touto komunitou. Väčšina však o nej mala veľmi málo informácií, vo všeobecnosti však považovali prácu s vylúčenými rómskymi komunitami za potrebnú, pretože je to problém celej spoločnosti. Za dôležitú považovali aj snahu samotných členov takýchto komunít o zlepšenie ich situácie. Podľa nich práca s Rómami priniesla nejaké pozitívne výsledky, možno ale vzhľadom na vynaložené úsilie a prostriedky sú doterajšie výsledky nedostačujúce.

V práci som uviedla aj niekoľko princípov, ktoré by organizácia pri svojej práci mala dodržiavať a niekoľko konkrétnych odporúčaní, ktoré by napríklad mohli byť použité pri plánovaní ďalších aktivít. Miesto v dome je relatívne malá organizácia, ktorá sa rozvíjala postupne s tým, ako pribúdali jednotlivé aktivity. Tento rozvoj by mohol pokračovať do budúcnosti. Podľa mňa preto treba aj naďalej sledovať stav komunity a cielene zisťovať potreby jej členov. Terajší stav je výsledkom dlhodobého vývoja a bude

si vyžadovať aj dlhú dobu na nápravu. Koncept sociálneho vylúčenia nám môže pomôcť upriamiť pozornosť nielen na vylúčených jednotlivcov a komunity, ale aj zodpovednosť spoločnosti, ktorá ich vylučuje.

Použitá literatúra

BAUMAN, Z. 2006. *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006. 122 s. ISBN 80-8061-225-0.

BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. – MARČEK, E. – MRAČKOVÁ, A. 2009. *Analýza dobrovoľníctva na Slovensku*. [online]. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, OZ Pedagóg, PDCS, PANET. 113 s. [cit. 14. 6. 2011] Dostupné na internete: <http://www.panet.sk/download/text_analyza_dobrovolnictva_sk.pdf>. ISBN 978-80-8083-844-7.

DJORGOV, V. 2003. Výber zo skúseností s rómskymi projektmi v Bulharsku. In *Čo sa osvedčilo*. Bratislava : PDCS, 2003. ISBN 80-968934-1-6, s. 12 – 20.

DŽAMBAZOVIČ, R. 2007a. *Chudoba na Slovensku. Diskurz, rozsah a profil chudoby*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. 228 s. ISBN 978-80-223-2428-1.

DŽAMBAZOVIČ, R. 2007b. *Priestorové súvislosti chudoby*. In *Kniha o chudobe. Spoločenské súvislosti a verejné politiky*. Priatelia Zeme-CEPA, 2007. ISBN 978-80-968918-9-4, s.41-60.

DŽAMBAZOVIČ, R. 2007c. Priestorové aspekty chudoby a sociálneho vylúčenia. In *Sociológia*. 2007, roč. 39, č. 5, s. 432 – 458.

FILADELFIOVÁ, J. 2007. Vek, životný cyklus a medzigeneračný prenos chudoby. In *Kniha o chudobe. spoločenské súvislosti a verejné politiky*. Priatelia Zeme-CEPA, 2007. ISBN 978-80-968918-9-4, s. 9 – 27.

GIDDENS, A. 2001. *Tretí cesta:obnova sociálnej demokracie*. Praha : Mladá fronta. Citované podľa MAREŠ, P. 2004: Sociální exkluze a inkluze. In: Sirovátka, T. (ed.): Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin. Brno : Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií a Nakladatelství Georgetown, 2004. ISBN 80-210-3455-6, s. 15 – 29.

HARTL, P. 1997. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha : SLON, 1997. 221 s. ISBN 80-85850-45-1.

HIRTIL, T. – JAKOUBEK, M. 2008. Výskum a možnosti řešení situace „romských“ sídel v SR z pozic sociální a kulturní antropologie: obecný úvod do problematiky. In *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu 1999 – 2005*. Bratislava : NOS, 2008. ISBN 978-80-969271-5-9, s. 15 – 39.

HOJSÍK, M. 2009. Rómovia. In *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2009. ISBN 978-80-89345-15-1, s. 211 – 232.

HOJSÍK, M. F. 2008. *Evalúcia programu obecných nájomných bytov v rómskych osídleniach*. [online]. Nadácia Milana Šimečku, 2008. 45 s. [cit. 14. 6. 2011] Dostupné na internete: <http://www.nadaciamilanashimecku.sk/fileadmin/user_upload/dokumenty/Ine/Evalu__cia_FINAL.pdf>.

JANDOUREK, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2001. 288 s. ISBN: 978-80-7367-269-0.

JANTO, J. (ed.) 2001. *Integrácia Rómov na Slovensku*. Ethnologia Actualis Slovaca I-2. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2001. 91 s. ISBN 80-968191-9-4.

KELLER, J. 2010. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha : SLON, 2010. 211 s. ISBN 978-80-7419-031-5.

KOBES, T. 2009. *Nastartovali nás jako motorky. Činnost nevládních organizací při řešení romské problematiky na východním Slovensku*. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2009. 135 s. ISBN 978-80-7043-823-7.

KOVÁČ, M – MANN, A. B. (eds.) 2003. *Boh všetko vidí. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, 2003. 346 s. ISBN 978-80-89027-06-4.

LENCZOVÁ, M. a kol. 2002. *Slovensko: Projekty pre Rómov. Zistenia, odporúčania a príklady*. [online]. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti 2002. 169 s. [cit. 15. 6. 2011] Dostupné na internete: <<http://www.osf.sk/Documents/Publikacie/009.pdf>>. ISBN 80-88934-13-3.

MADÁČ, J. – PLUČINSKÁ, D. – JARINA, J. 2007. *Vznik a činnosť lokálneho partnerstva sociálnej inklúzie. Metodická príručka pre zriadenie a činnosť lokálnych partnerstiev*. [online]. Bratislava : Kopernikus, 2007. 91 s. [cit. 14. 6. 2011] Dostupné na internete: <http://www.partnerstva.sk/buxus/docs/FSR_Vznik_a_cinnost_LPSI.pdf>. ISBN 978-80-89288-00-7.

MARCINČIN, A. – MARCINČINOVÁ, Ľ. 2009. *Straty z vylúčenia Rómov. Kľúčom k integrácii je rešpektovanie inakosti*. 81 s. [online]. 2009. [cit. 14. 6. 2011]. Dostupné na internete: <<http://www.osf.sk/Default.aspx?CatID=33&NewsID=170>>.

MIKOVÁ, K. – BIANCHI, G. 2000. Občania a verejné rozhodovanie. In *Čítanka pre pokročilé neziskové organizácie*. Bratislava : PDCS, 2000. ISBN 80-968095-3-9, s. 193 – 224.

Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004 – 2006. Bratislava, 2004. [online]. 64 s. [cit. 15. 6. 2011] Dostupné na internete: <<http://www.fsr.gov.sk/ews3/files/1271/narodny-akcny-plan-soc-inkluzie-2004-6.pdf>>.

Návrh riešenia problematiky lokality Ladislavov dvor. Miesto v dome o. z., 2008.

ONDRUŠEK, D. 1998. Čo sú neziskové organizácie. In *Čítanka pre neziskové organizácie*. Bratislava : PDCS, 1998. ISBN 80–967890–5–8, s. 11 – 14.

PERCY-SMITH, J. (ed.) 2000. *Policy Responses to Social exlusion Towards Inclusion?* Buckingham : Open University Press, 2000. 244 s. ISBN 0–335–20473–2.

PODOLINSKÁ, T. – HRUSTIČ, T. 2010. *Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Správa z výskumu. [online]. Bratislava : ÚEt SAV, 2010. 163 s. [cit. 15. 6. 2011] Dostupné na internete: <http://www.uet.sav.sk/download/socialna_inkluzia_Romov_nabozenskou_cestou.pdf>. ISBN 978-80-89027-33-0.

RADIČOVÁ, I. 2001. *Hic Sunt Romales*. Bratislava : Nadácia S. P. A. C. E., 2001. 318 s. ISBN 80-88991-13-7.

SCOTT PECK, M. 1995. *V jiném rytmu*. Olomouc : Votobia. Citované podľa HARTL, P. 1997. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha : SLON, 1997. 221 s. ISBN 80-85850-45-1.

SCHEFFEL, D. Z. 2006. Stará Tehelňa: ghetto nebo etnická enkláva? In Mušinka, A. (ed.). *Stará Tehelňa. Súčasný stav a možnosti riešenia*. Prešov : Centrum antropologických výskumov Prešov, 2006. ISBN 80-969627-1-X, s. 77 – 81.

SINCLAIR, K. 1998: Neziskové právo vo svete a u nás. In *Čítanka pre neziskové organizácie*. Bratislava : PDCS, 1998. ISBN 80–967890–5–8, s. 173 – 190.

Stratégia Vlády Slovenskej Republiky na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor opatrení na jej realizáciu, I. etapa. 1999. [online]. 24 s. [cit. 15. 6. 2011] Dostupné na internete: <<http://www.rocepo.sk/modules/mydownloads/viewcat.php?cid=6&min=20&orderby=title A&show=20>>.

Územný plán mesta Levice. Textová časť. [online]. 2004. 250 s. [cit. 18. 1. 2011] Dostupné na internete: <<http://www.levica.sk/uzemny-plan-mesta.phtml?id3=27933>>.

VAŠEČKA, M. 2006. Problematika sociálnej exklúzie, segregácie a getoizácie Starej Tehelne v Prešove v teoretickej perspektíve. In Mušinka, A. (ed.). *Stará Tehelňa. Súčasný stav a možnosti riešenia*. Prešov : Centrum antropologických výskumov Prešov, 2006. ISBN 80-969627-1-X, s. 173 – 185.

WACQUANT, L. 2004. *Punir les pauvres. Le nouveau gouvernement de l'insécurité sociale*. Marseille : Agone. Citované podľa KELLER, J. 2010. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha : SLON, 2010. 211 s. ISBN 978-80-7419-031-5.

WILSON, W, J. 1996. *When Work Disappears: the world of the new urban poor*. New York : Alfred A. Knopf. Citované podľa VAŠEČKA, M. 2006. Problematika sociálnej exklúzie, segregácie a getoizácie Starej Tehelne v Prešove v teoretickej perspektíve. In Mušínska, A. (ed.). *Stará Tehelňa. Súčasný stav a možnosti riešenia*. Prešov : Centrum antropologických výskumov Prešov, 2006. ISBN 80-969627-1-X, s. 173 – 185.

Internetové zdroje:

http://nadaciaorange.sk/rs/foto/articles/file/Prekrocme%20spolu%20bariery%202010_Podporene%20projekty%20s%20anotaciou_final.pdf [cit. 14. 5. 2011].

http://spravy.pravda.sk/dvojrocny-chlapec-sa-toluenu-napil-pri-hre-fjt-sk_regiony.asp?c=A080820_174216_sk_regiony_p29 [cit. 3. 6. 2011].

<http://tvnoviny.sk/spravy/regiony/proti-tulavym-psov-v-leviciach-zasiahli-policajti-aj-sloboda-zvierat.html> [cit. 3. 6. 2011].

<http://tvnoviny.sk/spravy/regiony/romska-rodinna-bitka-pri-leviciach.html> [cit. 3. 6. 2011].

http://www.levice.sk/?id_menu=32640 [cit. 3. 6. 2011].

<http://www.levice.sk/projekt-terenna-socialna-praca-v-lokalite-ladislavov-dvor.phtml?id3=54536> [cit. 3. 6. 2011].

<http://www.mecem.sk/rpa/?id=local&lang=slovak&show=12586> [cit. 3. 6. 2011].

<http://www.miestovdome.sk/hodina-detom> [cit. 14. 5. 2011].

<http://www.miestovdome.sk/projekt-kracame-dalej-budovanie-personalnych-zdrojov-v-lokalite-ladislavov-dvor> [cit. 14. 5. 2011].

<http://www.navrat.sk/?lang=SK&cat=48fb4a4cf184b648ebc7b0c5f41dc953> [cit. 3. 6. 2011].

http://www.partnerstva.sk/buxus/generate_page.php?page_id=256 [cit. 3. 6. 2011].

http://www.partnerstva.sk/buxus/generate_page.php?page_id=256 [cit. 27. 6. 2011].

<http://www.pohronie.sk/den-detskej-radosti-v-gete/1126/> [cit. 3. 6. 2011].

<http://www.pohronie.sk/horuci-zemiak-ladislavov-dvor/138/> [cit. 3. 6. 2011].

<http://www.pohronie.sk/horuci-zemiak-ladislavov-dvor/138/> [cit. 3. 6. 2011].

<http://www.romovia.vlada.gov.sk/3632/dejiny-romov.php> [cit. 24. 6. 2011].

<http://www.sme.sk/c/3892820/pre-romske-deti-chcu-levic-zradit-nizkoprahove-centrum.html> [cit. 3. 6. 2011].

<http://www.vlada.gov.sk/3554/list-faktov.php> [cit. 28. 4. 2011].

<http://www.vlada.gov.sk/3556/regiony.php> [cit. 28. 4. 2011].